సంధ్యాకళా

శృంగగిరి శ్రీవిరూపాక్ష శ్రీవిద్యాశంకర
పదమూలావేశ ప్రకాశిత జగద్గురు

శ్రీకల్యాణానంద భారతీమాంతాచార్య
స్వామిభి ర్విరచితా

శ్రీహరికోటి సూర్యప్రకాశరాయశర్మణా
శ్రీపీఠమంత్రిణా ప్రకాశితా
0-8-0

2

శ్రీకల్యాణానంద భారతీ గ్రంథమాలా - ౨౫

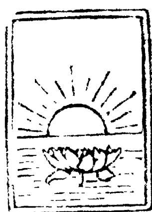
సంధ్యాకళా

శృంగగిరి శ్రీవిరూపాక్ష శ్రీవిద్యాశంకర

పదమావేశ ప్రకాశిత జగద్గురు

శ్రీకల్యాణానంద భారతీమహాంతాచార్య

స్వామిభి ర్విరచితా

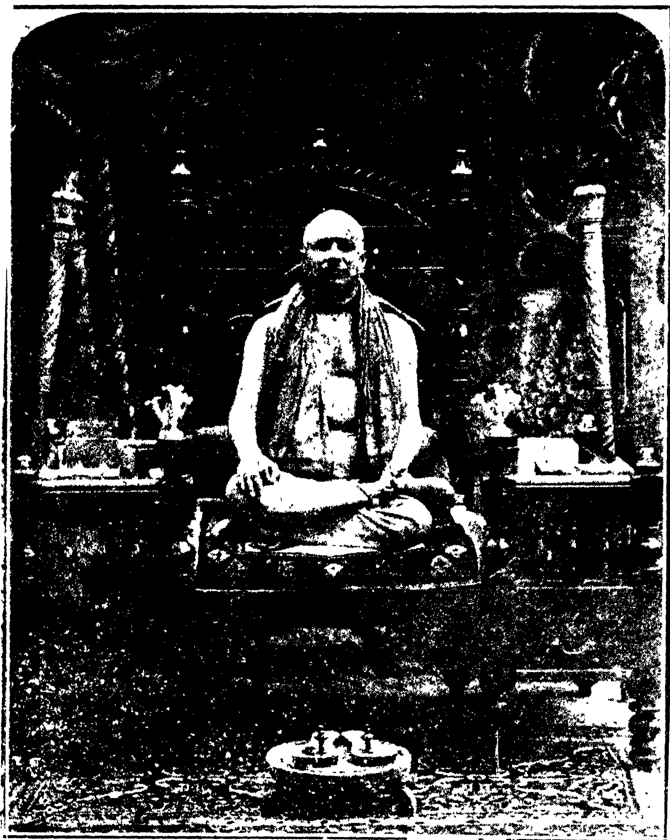

శ్రీహరికోటి సూర్యప్రకాశరాయశర్మణా

శృంగేరీపీఠమంత్రిణా ప్రకాశితా

0-8-0

శ్రీ రాధాకృష్ణ ముద్రణాలయే ముద్రితా
శ్రీ విభవసంవత్సర భాద్రపద పూర్ణిమా

శృంగగిరి శ్రీవిరూపాక్ష శ్రీవిద్యాశంకర
పదమావేశ ప్రకాశిత జగద్గురు
శ్రీ కల్యాణానంద భారతీమహాంతాచార్య
స్వామి పాదాః

శ్రీః

సంధ్యాసూత్రే

*

అథాతస్సంధ్యోపాసనం వ్యాఖ్యాస్యామః।

ద్విజ స్తీర్థం గత్వా ప్రయతోఽభిషిక్తః ప్రక్షాళితపాణి పాదః అప ఆచామతి।

త్రిరాచామేత్ ద్విఃపరిమృజ్య సకృదుపస్పృశ్య దక్షిణేన పాణినా సవ్యం ప్రోక్ష్య పాదౌ శిరశ్చేంద్రియాణ్యుప స్పృశ్య చక్షుషీ నాసికే శ్రోత్రేచ హృదయ మాల భ్యాపఉపస్పృశ్య త్రిః ప్రాణాయామం కుర్యాత్।

అథ మమోపాత్త దురితక్షయద్వారా శ్రీపరమేశ్వరప్రీ త్యర్థం సాయంసంధ్యా ముపాసిష్య ఇతి సాయం ప్రాత స్సంధ్యా ముపాసిష్య ఇతి ప్రాతః మధ్యాహ్నసంధ్యా ముపాసిష్య ఇతి మధ్యాహ్నే సంకల్ప్యాపఉపస్పృశతి।

తతోఽబ్లింగాభి రష్టభి శ్శిరసి యస్యక్షయాయచేతి పాదయోః సపవిత్రేణ పాణినా మార్జనం కృత్వాఽగ్ని శ్చేతి సాయం సూర్యశ్చేతి ప్రాతః ఆపఃపునంత్వితి మ ధ్యాహ్నేఽపఃప్రాశ్య సురభిమత్యాఽబ్లింగాభి శ్చాత్మా నం ప్రోక్షయేత్।

సంధ్యా సూత్రమ్.

హిరణ్యవర్ణా ఇత్యాదిభి రప్యత్ర ప్రోక్షణ మేకే సమా
మనంతి।

తతో జలపూర్ణం హస్తం నాసికాగ్రే సంయోజ్య ద్రుప
దాదివేత్యుచ్చరన్ నిశ్వస్యానవలోకయన్ వామే
నిక్షిపేత్।

అథాచమ్య ప్రాణానాయమ్య ప్రాయశ్చిత్తార్ఘ్యపూర్వక
మర్ఘ్యప్రదానం కరిష్య ఇత్యాగూర్య సాయ మాసీనః
ప్రాతర్మధ్యాహ్నయో స్తిష్ఠన్ ప్రణవవ్యాహృతిపూర్వ
యాగాయత్ర్యా చత్వా ర్యర్ఘ్యాణి ముక్తహస్తే నాంజలి
నాప్సు ప్రక్షిప్యాచమ్య ప్రాణానాయమ్య సోదకేన పాణి
నాఽసావాదిత్యో బ్రహ్మేతి ప్రదక్షిణం కుర్యాత్ ।

మాధ్యందిన మేక మేవార్ఘ్యం హగ్ంస మన్త్రపూర్వక
మేకే సమామనంతి। ప్రాయశ్చిత్తార్థ మన్య త్పూర్వవచ్చ।

తత స్సంధ్యాం గాయత్రీం బ్రాహ్మీం నిమృజీంచ
సంతర్పయేత్ । గ్రహాదీనాం వా తర్పణ మేకే సమా
మనంతి ।

అథాచమ్య ప్రాణానాయమ్య గాయత్రీమంత్రజపం
కరిష్య ఇత్యాగూర్య ఆ బ్రహ్మలోకా దితి నమస్కృత్య
ఓ మిత్యేకాక్షరమితి హృదయం పఠిత్వాఽఽయాత్వితి
గాయత్రీ మావాహ్య సరస్వతీం సాయం గాయత్రీం
ప్రాతః సావిత్రీం మధ్యాహ్నే ఏకరూపాం వా ధ్యాయన్

ఆసీన స్సాయం వాగ్యతః మంత్రార్థ మనుస్మరన్ ఛిన్న
పాదాం సహస్రపరమాం శతమధ్యాం దశావరాం
గాయత్రీం ప్రణవవ్యాహృతిపూర్వికాం జపేత్।

౧౨ ధ్యానాత్పూర్వం న్యాస మేకే సమామనంతి।

౧౩ యది వాగ్యమలోప స్స్యా ద్వ్యవహారే తద్విష్ణోరితి
వైష్ణవీ మృచం పఠేత్।

౧౪ క్షుతజృంభణాధోవాయునిర్గమనే హ్యాచమనం దక్షి
ణశ్రవణస్పర్శనం వాగ్నిభూమి స్పర్శనం వా।

౧౫ జప్త్వోత్తమే శిఖర ఇతి గాయత్రీ ముద్వాస్య స్వశాఖో
క్తై ర్మంత్రై రాదిత్య ముపతిష్ఠతే।

౧౬ ఇమం మే వరుణ తత్త్వాయామి యచ్చిద్ధితే యత్కించేదం
కితవాసోయ దితి పంచభి స్సాయం మిత్రస్య మిత్రో
జనాన్ ప్రసమిత్ర ఇతి తిసృభిః ప్రాతః ఆసత్యేనోద్వయ
ముదుత్యం చిత్రందేవానాం తచ్చక్షు ర్యఉదగా దితి
షడ్భి ర్మధ్యాహ్నే।

౧౭ దిగ్భ్యో దేవతాభ్యో నమస్కృత్య సంధ్యాయై సావి
త్ర్యై గాయత్ర్యై సరస్వత్యై సర్వాభ్యో దేవతాభ్యః
కామోఽకార్షీన్ నమోఽనమ ఇత్యాది యథా స్వాచారం
నమస్కుర్యాత్।

౧౫ అథ చతుస్సాగరపర్యంత మిత్యనేవ సర్వేషాం శుభం ప్రార్థయన్ ప్రవరాన్వితస్వనామకీర్తనపురస్సరంపరాం దేవతా మభివాద్య పితరా వగ్రజాన్ గురూంచ్ఛిష్టాం శ్చాభివాదయే దభివాదయేత్ ॥

ఇతి శ్రీ విద్యాశంకరపదమానోశ్ప్రకాశిత జగద్గురు
శ్రీ కల్యాణానందభారతీమహంతాచార్యస్వామి
భిర్విరచితం సంధ్యాసూత్రం
విజయతేతరామ్

శ్రీః

శాఖాభేదేన సంధ్యావిశేషాః

*

ఆపస్తంబీయానాం యథాసూత్ర మేవ సంధ్యా ।

హిరణ్యకేశీయానాం తు అగ్నిశ్చేతి సాయం సూర్యశ్చేతి ప్రాతః ఆపఃపునంత్వితి మధ్యాహ్నే ప్రాశనార్థం దక్షిణకరేగృహీతస్య జల స్యాభిమంత్రణం ఆపోవా ఇదగ్ం సర్వ మిత్యాదినా । పున ర్మార్జనే పవమాన స్సువర్జన ఇత్యనువాకేనాపి మార్జనమ్ ।

బోధాయనానాంతు పునర్మార్జనే సావిత్రేణ సురభిమత్యాబ్లింగాభి ర్వారుణీభి ర్హిరణ్యవర్ణాభిః పావమానీభి ర్వ్యాహృతిభి రన్యైశ్చ పవిత్రై రాత్మానం ప్రోక్ష్య ప్రయతో భవతీతి । అఘమర్షణేతు ద్రుపదా దివేతి మంత్రస్థానే ఋతం చేతి ఋక్ త్రయసన్నామః ।

బహ్వృచానాంతు సర్వత్ర మంత్రేషు ఋష్యాదిస్మరణం కర్తవ్య మితి విజ్ఞాయతే । పునర్మార్జనంతు ప్రణవేన వ్యాహృతిభిః గాయత్ర్యా ప్రణవాంతయా ఆపోహిష్ఠేతి సూక్తేన గాయత్రీశిరసా చ కుర్యాత్ । అఘమర్షణేతు ఋతంచేతి ఋక్త్రియస్య వా ద్రుపదాదివేతి మంత్రస్య వా వినియోగః । జాతవేదసే తచ్ఛంయో నమో బ్రహ్మణ ఇతి మంత్రై

స్సాయం ప్రాతశ్చ సూర్య ముపతిష్ఠే దితి పరిశిష్టమతం ।
మిత్రస్య చర్షణీత్యాదిభిః ప్రాతః ఇమం మే వరుణేత్యాదిభి
స్సాయ ముపతిష్ఠే తేతి స్మృత్యంతరే ॥

అన్య త్సర్వం సమానమ్ ।

వాజసనేయినాంతు సంధ్యాయా అతీవవైలక్షణ్యా దస్మా
భి ర్విరచితసూత్రాంతరా దవగంతవ్యమ్ ।

ఇతి శివమ్

* *

*

శ్రీః

సంధ్యాకళా

*

యాం దేవా హ్యపి సంధ్యా స్వహరహః పర్యుపాసతే ।
సంధ్యాం తాం నౌమి గాయత్రీం సచ్చిదానందవిగ్రహామ్॥

ఇహఖలు నిఖిలేషు వేదేషు పరిదృశ్యమానానాం విధీనాం మధ్యే అగ్రణీ రితి త్రైవిద్య వృద్ధై ర్విభావ్యమానోఽహరహస్సంధ్యా ముపాసీతేతి విధి శ్శ్రూయతే । తస్యేద ముపవ్యాఖ్యానం । అత్రోపాసీతేతి చోదనా । ఉపాసనం కుర్యా దితి ప్రకృతిప్రత్యయయో రర్థః । ఉపాసనం నామ అభిధ్యానం। తచ్చ గాయత్రీమంత్రావృత్తిసహితం సోఽహమస్మీతి సంధ్యా దేవతావిభావనం । సంధ్యా శబ్దో దేవతావాచకః । తదుక్తం—

బ్రహ్మణోపాస్యతే సంధ్యా విష్ణునా శంకరేణ చ ।
తస్మా దుపాసయే ద్దేవీం శ్రేయస్కామో ద్విజోత్తమ ఇతి॥

అన్యచ్చ—అనన్యచేతస శ్శాంతా బ్రాహ్మణా వేదపారగాః ।
ఉపాస్య విధివ త్సంధ్యాం ప్రాప్తాః పూర్వే పరాం గతిం॥
యా సంధ్యా సా జగత్సూతిః మాయాతీతా తు నిష్కలా।
ఐశ్వరీ కేవలా శక్తి స్తత్త్వత్రయసముద్భవా॥
తస్మా త్సర్వప్రయత్నేన సంధ్యోపాసన మాచరేత్॥

దేవతా తు కాచన విగ్రహవతీ చిచ్ఛక్తిరూపా । నతు మంత్ర

మాత్రాత్మికా వర్ణరూపా । తదుపర్యధికరణే దేవతా నాం విగ్రహవత్త్వస్యచ నిర్ధారితత్వాత్ । మంత్రస్తు దేవతా వాచకో వర్ణరూపో నిత్యశ్చ । వర్ణా ఏవతు నిత్యా ఇతి భగవతా హ్యుపవర్షేణ సుస్పష్టోక్తత్వాత్ । సంధ్యాదేవతాయాః వాచకస్తు గాయత్రీమంత్ర ఇతి సకలప్రమాణసిద్ధ ఏవ । సంధ్యా శబ్దః యద్యపి దేవతావాచకః తస్యా ఉపాసనాయోగ్యకాల వాచకత్వేనా ప్యత్ర ప్రతీయతే । తథాచోక్తం—

అహోరాత్రస్య యస్సంధి స్సూర్యనక్షత్రవర్జితః ।
సాతు సంధ్యా సమాఖ్యాతా మునిభి స్తత్త్వదర్శిభిః॥

అన్యచ్చ—నక్షత్రజ్యోతి రారభ్య సూర్య స్యోదయదర్శనాత్ ।
ప్రాతస్సంధ్యేతి తాం ప్రాహుః శ్రుతయో మునిసత్తమాః॥

కైశ్చి త్సంధ్యాశబ్దేన సంధ్యోపాసనారూపం కర్మ గృహ్యతే। తథాచ—సంధ్యాత్రయంతు కర్తవ్యం ద్విజే నాత్మవిదా సదా । ఇతి అన్యచ్చ—

సంధ్యా స్నానం జపో హోమో దేవతానాంచ పూజనం ।
ఆతిథ్యం వైశ్వదేవంచ షట్కర్మాణి దినే దినే ఇతి॥

తదుపలక్షణమాత్ర మేతత్ । అహరహః ప్రతిదిన మిత్యర్థః । సంధ్యాకాలస్తు చతుర్విధః । సాయం ప్రాతర్మధ్యాహ్నో మధ్యరాత్రశ్చ । మధ్యరాత్ర సంధ్యాయా అత్రాప్రకృతత్వాత్ తద్భిన్నత్రైకాలికసంధ్యై వాత్ర నిరూప్యతే । ఏవం చా హరహ స్సంధ్యా ముపాసీతే త్యనేన ప్రతిదినం సంధ్యా కాలేషు త్రిష్వపి సంధ్యాశబ్దవాచ్యాం గాయత్రీమంత్రప్రతి పాద్యాం చిచ్ఛక్తిరూపాం దేవతాం హృది సోహమస్మీతి

గాయత్రీమంత్రావృత్తిపూర్వికాం ధ్యాయే దిత్యుక్తం భవతి। అత్ర కాలస్యానియామకత్వాత్ "కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి జిజీవిషేచ్ఛతగ్ం సమాః" ఇతి శ్రుత్యనురోధాత్ యావజ్జీవం సంధ్యోపాసనం కర్తవ్య మితి విజ్ఞాయతే॥

న స్వపూర్వాదివిధీనాం త్రయాణాం మధ్యే కోయ ముపాసీతేతి విధి రితిచే దుచ్యతే । మానాంతరానవధారితం సంధ్యోపాసనం ప్రాపయతీ త్యయ మపూర్వవిధి రేవ । నన్వత్ర విహితం సంధ్యోపాసనా నిత్యం నైమిత్తిక మాహోస్విత్కామ్య మితిచే త్తత్ర నిమిత్తకామనయో రశ్రూయమాణత్వా దహరహ రితి వీప్సావగమాచ్చ నిత్య మిత్యవగంతవ్యం । నను నిత్యం నిష్ఫల మితి న్యాయేన సంధ్యోపాసనస్య నిష్ఫలత్వే. సిద్ధే ఫలశూన్యే తస్మిన్ ప్రయోజన మనుద్దిశ్య న మందోపి ప్రవర్తత ఇతి న్యాయ మనుసృత్య న కస్యాపి ప్రవృత్తి రితిచేత్। మైవం। ఫలస్య శ్రూయమాణత్వాత్ । తదుక్తం—

సంధ్యాముపాసతే యేతు సతతం సంశితవ్రతాః ।
విధూతపాపా స్తే యాంతి బ్రహ్మలోకం సనాతనమ్ ॥

అన్యచ్చ—ఉపాస్య విధివత్సంధ్యాం ప్రాప్తాః పూర్వే పరాం
గతిం । ఏత ద్విదిత్వా యస్సంధ్యా ముపాస్తే సంశితవ్రతః ॥
దీర్ఘమాయుస్సవిందేత సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ఇతి॥

అత్ర దురితనివృత్తిః బ్రహ్మలోకావాప్తిశ్చ సంధ్యోపాసనస్య ఫల మితి స్మర్యతే । నిత్యాని కర్మా ణ్యుపాత్తదురితక్షయార్థా నీతి భాష్యకారవచనాత్ "అప్రతీ కాలంబనా న్నయతీతి బాదరాయణ ఉభయథా దోషాత్తత్క్రతుశ్చ" ఇత్యుపా

సనస్య బ్రహ్మలోకప్రాప్తిః ఫలత్వేన భగవతా కృష్ణద్వైపాయనేన స్మృతత్వాత్ సంధ్యోపాసనస్య యథోక్తం ఫలం నిర్దిష్టం భవతి । నను నిత్యానాం కర్మణా మాగామిరూపప్రత్యవాయనివృత్తిరూపఫలస్య స్వీకారాత్ కథం ఫలాంతరకల్పనేతిచేత్ । న । సర్వతంత్రవిరుద్ధత్వాత్ । కథ మితిచేత్ । నిత్యానా మకరణే యదాగామిరూపప్రత్యవాయోత్పత్తిః కల్ప్యతే త దసంగతం । నిత్యానా మకరణ మభావః । తస్మా దాగామిరూపప్రత్యవాయస్యోత్పత్తి మభ్యుపగచ్ఛతా అభావా ద్భావోత్పత్తి రిత్యభ్యుపగమ్యేత । తే నాసత్కార్యవాదాపత్తిశ్చ సత్కార్యవాదహానిశ్చ భవ తీత్యతః సర్వతంత్ర వ్యాకోప స్స్యాత్ । నిత్యకర్మణా ముపాత్తదురితక్షయరూపఫలస్య స్మృతత్వాత్ తేషా మకరణే హ్యాగామిరూపప్రత్యవాయ స్యోత్పత్తేః నిరాకృతత్వా త్కర్మణా మారబ్ధానారబ్ధభేదేన ద్వైవిధ్య మేవ నత్వాగామిసంచితప్రారబ్ధభేదేన త్రైవిధ్య మితి ప్రసంగానుప్రసక్తిః। సంచితం త్వనారబ్ధకర్మైవ।

నను కింనామ నిత్య మితిచే దుచ్యతే హ్యావశ్యాచరణీయ మితి। యస్మా దకరణే మహా ననర్థః స్మర్యతే —

కామాన్మోహా ద్భయా ల్లోభా త్సంధ్యాం నాతిక్రమే ద్ద్విజః।
సంధ్యాతిక్రమణా ద్విప్రో బ్రాహ్మణ్యా త్పతితో ఘుతః॥
సంధ్యా యేన నవిజ్ఞాతా సంధ్యా యే నానుపాసితా।
జీవమానో భవే చ్ఛూద్రో మృత శ్శ్వానోఽభిజాయతే॥ ఇతి

నన్వకరణే ప్రత్యవాయోత్పత్తి మనంగీకుర్వతా కథం దోషోత్పత్తి రభ్యుపగమ్యతే సంధ్యాతిక్రమ ఇతిచేత్ । ఉచ్యతే—

నిత్యానా మకరణేన పూర్వోపచితాని దురితా న్యనివార్యా
మాణా స్యనర్థ ముత్పాదయంతి। కరణేతు పూర్వోపచితదురితాని
నివారితానిభవంతి। అతః నిత్యాకరణే పూర్వోపచితదురితేభ్య
ఏవానర్థస్యోత్పత్తిః । నాగామిప్రత్యవాయోత్పత్తిరితి సర్వం
సుష్ఠూక్తం । తస్మా దుక్తం—

అకుర్వ న్విహితం కర్మ నిందితంచ సమాచరన్ ।
ప్రసజ్యం స్త్వింద్రియార్థేషు నరః పతన మృచ్ఛతీతి॥

కించ సంధ్యోపాసనస్య నిత్యత్వే నావశ్యాచరణీయ
త్వేపి తస్య నిఖిలశ్రౌతస్మార్తకర్మానుష్ఠానయోగ్యతాసిద్ధి
హేతుత్వాత్ సర్వేషాం నిత్యకర్మణా మప్యభ్యర్హితత్వం విద్యతే।
తథాచోక్తం—

సంధ్యాహీనోఽశుచి ర్నిత్య మనర్హ స్సర్వకర్మసు ।
యదన్య త్కురుతే కర్మ న తస్య ఫలభా గ్భవేత్ ఇతి॥

అతః సంధ్యోపాసనం త్వవశ్యకర్తవ్య మితి విజ్ఞాయతే ।
ఏవం చాస్య విధేః విషయప్రయోజనే నిరూపితే । సంధ్యో
పాసనంచ విషయః। ఉపాత్తదురితనివృత్తిః బ్రహ్మలోకా
వాప్తిశ్చ ప్రయోజన మితి । అధికారీతు ద్విజ ఇత్యవిశేషేణ
జ్ఞాతవ్యః। తథా చోక్తం—సంధ్యాత్రయంతు కర్తవ్యం ద్విజే
నాత్మవిదా సదా ఇతి ॥

సంధ్యాకాలః।

సంధ్యాకాల స్త్వేవంహి శ్రూయతే— సంధా సంధ్యా
ముపాసీతాఽఽజ్యోతిషో దర్శనా త్సంధిరితి ॥ తస్మాద్బ్రాహ్మ
ణోఽహోరాత్రస్య సంయోగే సంధ్యా ముపాస్తే సజ్యోతి

సూతకాదావపి సంధ్యాదీనాం కర్తవ్యతాస్మరణం తన్మానస సంధ్యాభిప్రాయం । యతశ్చోక్తం—
సూతకే మృతకే చైవ సంధ్యాకర్మ న సంత్యజేత్ ।
మనసోచ్చారయేన్మంత్రాన్ ప్రాణాయామ మృతే ద్విజ ఇతి।
అత్రవిశేష మాహ।—
ప్రక్షిపే త్సూతకే త్వర్ఘ్యాం గాయత్రీంతు సముచ్చరన్।
దత్వా ప్రదక్షిణం కుర్యా త్సూర్యం ధ్యాయే త్తతో ద్విజ
ఇతి ॥ యథా శిష్టాచార మత్ర వ్యవస్థా ।
అన్యచ్చ—దేశక్షోభే మహోపద్రవే మార్గనాద్యాద్యసంభవే।
సంధ్యాగతం సహస్రాంశుం మంత్రైః కుర్యా దుపస్థితమ్ ఇతి సంధ్యాగతం సంధి మాగత మిత్యర్థః ॥
ఉపాస్తివిశేషః ।

సంధ్యాదేవతా ముద్దిశ్య తిసృష్వపి సంధ్యా సూపాసనం కర్తవ్య తుమ్యుక్తం— సంధ్యాత్రయంతు కర్తవ్యం ద్విజే నాత్మవిదాసదేతి । అత్ర సంధ్యాశబ్దే నోపాసనాఖ్యం కర్మ ఉపలక్ష్యతే । అన్యథా దేవతాయాః కర్తవ్యతాయోగాత్ । ఉపాసన మభిధ్యానం । తేనాత్రాభిధ్యాన మేవ ప్రధాన మన్య త్సర్వ మంగ మిత్యను సంధేయం । అత్ర విహిత మభి ధ్యానం ద్వివిధం— గాయత్ర్యభిధ్యానం సూర్యాభిధ్యానం చేతి । గాయత్ర్యభిధ్యానంతు గాయత్రీమంత్రా వృత్తిసహితం సోహమస్మీతి గాయత్రీవిభావనం । సూర్యాభిధ్యానంతు సూ ర్యోపస్థానమంత్రోచ్చారణసహిత మాదిత్యవిభావనం సోహ మస్మీతి । తస్మా ద్గాయత్ర్యభిధ్యాన మాదిత్యాభిధ్యానంచ

ప్రధాన మితి విజ్ఞాయతే। నను సంధ్యోపాసనస్య ప్రధానత్వేన శ్రూయమాణత్వా త్కథం గాయత్ర్యభిధానం సూర్యాభిధ్యానం చే త్యుభయం ప్రధాన మితిచేత్ ।
ఉచ్యతే—సంధ్యాశబ్దే నోభయో రపి గృహ్యమాణత్వా దుభయాభి ధ్యానం విధినా విధీయతే । తథాచ స్మర్యతే—

యా సంధ్యా సాతు గాయత్రీ త్రయీభూతా ప్రతిష్ఠితా
అనుసంధ్య ముపాసీత సంధ్యారూపం రవిం ద్విజ ఇతిచ ॥

ఉద్యంత మస్తంయంత మాదిత్య మభిధ్యాయన్ ఇతిశ్రుతేశ్చ ఆదిత్యాభిధ్యాన మపి విధీయతే ।

కించా ర్ఘ్యప్రదాన మపి ప్రధానత్వేన శ్రూయతే—

తదుహ వా ఏతే బ్రహ్మవాదినః పూర్వాభిముఖా
స్సంధ్యాయాం గాయత్ర్యాభిమంత్రితా ఆప ఊర్ధ్వం
విక్షిపంతి ఇతి । స్మర్యతేపిచ—

సంధౌ సంధ్యా ముపాసీనాః యత్ క్షిపం త్యన్వహం జలం
బ్రహ్మవ్యాహృతిసంయుక్తం గాయత్ర్యా చాభిమంత్రితం॥
దహ్యంతే తేన తే దైత్యాః వజ్రీభూతేన వారిణా ।
ఏత ద్విదిత్వా య స్సంధ్యా ముపాస్తే సంశితవ్రతః ॥
దీర్ఘ మాయు స్స విందేత సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే।
ఉల్లంఘయతి యో మోహా త్సయాతి నరకం ధ్రువం ॥

ఏవం చార్ఘ్యప్రక్షేపణం గాయత్ర్యుపాసనం సూర్యోపస్థానం చేతి త్రితయం సంధ్యాకర్మణి సమప్రధాన మితి విజ్ఞాయతే। త్రయాణా మపి ఫలస్య స్మర్యమాణత్వాత్ । సమానకర్తృకాణాం ప్రధానకర్మణాం కాలభేదేన క్రమస్య వివక్షితత్వా దను

ణోదయేఽర్ఘ్యప్రక్షేణ మాదిత్యం దృష్ట్వా ఉపస్థానం తయో ర్మధ్యకాలే గాయత్ర్యభిధ్యానంచ కర్తవ్య మితి త్రయాణాం క్రమస్తు విజ్ఞాయతే। అన్య త్సర్వ మంగ మితిచ॥

కర్మస్వరూపం।

సాంగప్రధానం సంధ్యోపాసనం కర్మ ఆచమనాదినమస్కారాంత మితి కేచిత్। ఆచమనాది సంకల్పాంతకలాపస్య సర్వకర్మ సాధారణ్యాత్ మార్జనాదినమస్కారాంత మితి కేచిత్। ఆచమనాదిసంకల్పాంతకలాపస్య సాధారణ్యేపి హ్యావశ్యకర్తవ్యతా స్మర్యతే—

నచ శ్రాద్ధం న తద్దానం న హోమో నజప స్తథా।
న ప్రాప్నోతి ఫలం తస్య సంకల్పరహితంచ యత్ ఇతి॥

అత్రాచమనం ప్రాణాయామ స్సంకల్ప శ్చేతి త్రితయం పురుషసంస్కారహేతుత్వా న్ముఖ్యం। అన్య ద్దేశకాలాది సంకీర్తనం త్వైచ్ఛికం॥

ఉపాసనావైచిత్ర్యం।

ఉపాసనస్య సంధ్యాత్రయే ప్యవశ్యకర్తవ్యత్వేన విహితత్వేపి కాలభేదేన భేద స్త్వవగమ్యతే। తద్యథా—

గాయత్రీనామ పూర్వాహ్నే సావిత్రీ మధ్యమే దినే।
సరస్వతీచ సాయాహ్నే సైవ సంధ్యా త్రిషు స్మృతా॥
గాయత్రీ బ్రహ్మరూపాతు సావిత్రీ రుద్రరూపిణీ।
సరస్వతీ విష్ణురూపా ఉపాస్యా రూపభేదతః॥
గాయత్రీచ భవే ద్రక్తా సావిత్రీ శుక్లవర్ణికా।
సరస్వతీ తథా కృష్ణా ఉపాస్యా వర్ణభేదతః॥

ఇతి గాయత్రీమంత్రావృత్తౌ ధ్యానభేదస్తు విహితః ।

గాయత్రీ ప్రోచ్యతే తస్మా ద్గాయంతం త్రాయతే యతః ।
సవితృద్యోతనా చ్చైవ సావిత్రీ పరికీర్తితా ॥
జగతః ప్రసవిత్రీ వా వాగ్రూపత్వా త్సరస్వతీ ॥

ఇతి నామ నిర్వచనం । కించ ఆదిత్యోపస్థానే మంత్రధ్యానయో రుభయో రపి భేద స్త్వవగమ్యతే । తదుక్తం—

ఉదయే బ్రహ్మరూపంతు మధ్యాహ్నేతు మహేశ్వరం ।
సాయాహ్నే విష్ణురూపంతు త్రిరూపం వై దివాకరం॥
అనుసంధ్య ముపాసీత సంధ్యారూపం రవిం ద్విజ ఇతి॥—

ధ్యానభేద మాహ । మంత్రభేద స్త్వగ్రే వక్ష్యతే। తస్మా న్మంత్రధ్యానయో రుపస్థానే భేదస్తు పరిదృశ్యతే। అయంతుప్రధానవిషయః । అంగకలాపే తూదకప్రాశనమంత్రేషు కాలభేదేన భేద స్త్వవగమ్యతే । తర్పణేతు యథా స్వాచారం భేదో గ్రాహ్యః । దిగ్దేవతాదినమస్కారా త్పర మభివాదనాత్పూర్వం విద్యమానాని పావనాని కామ్యానిచ యథాకామం గ్రాహ్యాణి। కృతే త్వభ్యుచ్చయః । అకృతేతు న ప్రత్యవాయః ॥

సంధ్యావిభాగః ।

ఆచమనం ప్రాణాయామ స్సంకల్పశ్చేతి సాధారణం। మార్జన ముదకప్రాశన మఘమర్షణం చేతి త్రితయం పూర్వాంగం । సంకల్పాద్యాత్మప్రదక్షిణాంత మర్ఘ్యప్రదానమ్ । సంకల్పపూర్వకగాయత్రీహృదయాద్యావాసనాంతం గాయత్ర్యభిధ్యానం। అథ వారుణీభి స్సౌరీభి ర్వాదిత్యోపస్థానం । ఏతావత్ప్రధానం । అన్య త్సర్వ ముత్తరాంగ మితి సామాన్యత స్సంధ్యావిభా

గః। యేషాం మతే ఉత్తమేశిఖరేజాతే ఇత్యుద్వాసనం దిగ్దేవతా నమస్కారానంతరం భవతి తేషా మాదిత్యోపస్థానస్య ప్రధాన భావో హీయేత। గాయత్ర్యుపాసనాంగమేవ భవే దిత్యలం। ఆవాహితాయాః గాయత్ర్యా ఉద్వాసన మకుర్వత కర్మాంతర స్యోపస్థాన స్యారంభః ప్రసజ్యేత। మంత్రలింగాచ్చా ప్యయం మంత్రః గాయత్ర్యుపాసనాంగమేవ। అప్రత్యక్షరూపాయాః గాయత్ర్యాః దేవతాయా ఉపాసనే హ్యావాహనోద్వాసనే విహితే। ప్రత్యక్షసిద్ధ స్యాదిత్య స్యోపస్థానమాత్రమేవ। తస్మాత్సంధ్యాకలాపస్తు యథోపపాదిత ఏవ। విశేష స్తూపాసనాసూత్రే ద్రష్టవ్యః।

ఆచమన విధిః।

సంకల్పా త్పూర్వ మాచమన ప్రాణాయామా వ్యావశ్యకర్తవ్యతయా దృశ్యేతే సర్వకర్మసు। కిం త దాచమనం। కీదృశ స్తద్విధి రిత్యుచ్యతే। ఆచమనం నామ ఉదకప్రాశనం। తద్ధి పురుషసంస్కారహేతుత్వేన తత్రతత్ర విధీయతే। తత్రక్రమ స్త్వేవం హి శ్రూయతే తైత్తిరీయారణ్యకే—

దక్షిణత ఉపవీయోపవిశ్య హస్తా వవనిజ్య త్రిరాచామేత్ ద్విః పరిమృజ్య సకృదుపస్పృశ్య శిరశ్చక్షుషీ నాసికే శ్రోత్రే హృదయ మాలభ్య। య త్త్రిరాచామతి తేన ఋచః ప్రీణాతి య ద్ద్విః పరిమృజతి తేన యజూంషి య త్సకృదుపస్పృశతి తేన సామాని య త్సవ్యం పాణిం పాదౌ ప్రోక్షతి య చ్ఛిర శ్చక్షుషీ నాసికే శ్రోత్రే హృదయ మాలభతే తే నాథర్వాంగిరసో బ్రాహ్మణా నితిహాసా

పురాణాని కల్పాన్ గాథా న్నారాశగ్ంసీః ప్రీణా తీతి ॥
ఉపవీయతి దక్షిణం బాహు ముద్ధరతే అవధత్తే । సవ్యమితి
యజ్ఞోపవీత మిత్యేతత్స్మర్యతే । హస్తా వవనిజ్యా మణిబంధా
త్త్రిప్రక్షాళ్య । పాదయో రప్యుపలక్షణం । పరిమృజ్య ఓష్ఠావితి
శేషః । సకృదుపస్పర్శన మోష్ఠయో రేవ । అన్య త్సుబోధం ।
స్మర్యతేచ—

ఆసీన స్త్రిరాచామేత్ హృదయంగమాభి రద్భి స్త్రిరోష్ఠౌ
పరిమృజేత్ । ద్విరిత్యేకే । సకృ దుపస్పృశేత్ । ద్విరిత్యేకే ।
దక్షిణేన పాణినా సవ్యం ప్రోక్ష్య పాదౌ శిరశ్చేంద్రియాణ్యు
పస్పృశేదితి ॥

అన్యత్ర మన్వాదిస్మృతి షూపదిష్ట మాచమన మపి పూర్వోక్త
శ్రుతిస్మృత్యుపదిష్టామచమనసదృశ మేవేతి విజ్ఞాయతే । తస్మా
ద్యదాచమనం తైత్తిరీయారణ్యకే శ్రుతం తదేవ స్మృతిషు స్మ
ర్యత ఇత్యత్ర న కాచనవిప్రతిపత్తిః। శ్రుతిస్మృత్యోః విరోధాను
పపత్తేః । తస్మాత్ శ్రౌతం హ్యాచమన మేవ స్మృతిషు స్మృత
మితి శ్రౌతస్మార్తాచమనయో రేకత్వమేవ । న పార్థక్యం ।
అత ఆచమనస్య శ్రౌతస్మార్తద్వైవిధ్యకల్పనా నిర్మూలికైవేతి।
తస్మాత్ స్మృతిభిః యత్రయత్రాచమనం విధీయతే తత్రతత్ర శ్రౌ
తం హ్యాచమన మేవ గ్రాహ్యం వైదికానాం ద్విజానా మితి విజ్ఞా
యతే । అతఃకర్మసు శ్రౌతేషు స్మార్తేషువా యత్రయత్రాచ
మనం విధీయతే తత్రతత్ర శ్రౌత మాచమన మేవ కర్తవ్యతయా
నిశ్చీయ తేఇతి ప్రతిభాతి।నను తైత్తిరీయారణ్యకే శ్రూయమాణ
మాచమనం బ్రహ్మయజ్ఞాంగమేవ । అత స్తద్భిన్నస్థలేషు ఆచ

మనాంతరం కర్తవ్య మితిచేత్ । ఉచ్యతే — బ్రహ్మయజ్ఞాంగ
త్వేనోపదిష్టమపి తదేవ హ్యాచమనం సర్వత్ర గ్రాహ్యం । అన్య
స్యాచమన స్యాశ్రూయమాణత్వాత్ శ్రూయమాణ స్యాచ
మన స్యాన్యత్ర ప్రతిషేధాభావాచ్చ శ్రూయమాణం హ్యాచ
మన మేక మేవ। తద్విహాయ కుతోఽన్యస్య కల్పనేతి సుధియో
విభావయంతు । సర్వశాఖాప్రత్యయాధికరణన్యాయేనే నాత్ర
విద్యమానం హ్యాచమన మేవ సర్వత్ర నీయత ఇతి సంధ్యోపాస
నాంగత్వేనాపి సంకల్పాత్పూర్వం గ్రాహ్యం । ఆచమనాకరణే
ప్రత్యవాయోపి స్మర్యతే —

యః క్రియాః కురుతే మోహా దనాచమ్యైవ నాస్తికః ।
భవంతి హి వృథా తస్య క్రియా స్సర్వాః న సంశయః ॥

ఇత్యాచమన స్యావశ్యాచరణీయత్వ మపి స్మర్యతే ॥

విహిత మాచమనం సమంత్రక మమంత్రక మేవేత్యత్ర విచా
ర్యతే । తైత్తిరీయారణ్యకే మన్వాదిషు స్మృతిషు చాచమన
విధాయకస్థలేషు మంత్రాణా మవిద్యమానత్వాత్ శ్రౌతాచ
మన మమంత్రక మేవేతి విజ్ఞాయతే । యచ్చోక్తం వైశ్వి
దాధునికైః —

తథోంకారేణాచమనం యద్వా వ్యాహృతిభిశ్చ వేత్ ।
సావిత్ర్యా వాపి కర్తవ్యం యద్వా కార్య మమంత్రక మితి॥

తత్ర సమంత్రకామంత్రకాచమనయో ర్వికల్పస్య మంత్రేష్వపి
వికల్పస్యచ ప్రదర్శితత్వా దనవస్థైవ స్యాత్ । కిం చాస్య విక
ల్పస్యమూల మపి దుర్దర్శం । అత ఏవోపేక్షణీయ మిదం వైక
ల్పిక మాచమనం । కించ — దేవ్యాః పాదై స్త్రిభిః పీత్వా అబ్లిం

ైగ ర్నవభిః స్పృశే దిత్యాది చంద్రికావచన మపి పూర్వోక్త సారవచనవ న్నిర్మూలత్వా దుపేక్షణీయ మిత్యలం !

పౌరాణాచమనం ।

శ్రుతిస్మృతివిహితా దాచమనా దన్య దాచమనం శైవవైష్ణవాది నామభిః పౌరాణేషు దృశ్యతే తత్పౌరాణాచమన మితి వ్యవహ్రియతే । తత్తత్తద్దేవతోపాసనాకానా మాగమమూలానాం మోదాద్యైవే త్యలం ॥

ఆచమనే నియమ మాహ ।—

అంతర్జాను శుచౌదేశే ఉపవిష్ట ఉదఙ్ముఖః ।
ప్రాగ్వా బ్రాహ్మేణ తీర్థేన ద్విజో నిత్య ముపస్పృశేత్ ॥

అంతర్జాను జాన్వో రంతరేఽరత్నిం కృత్వేత్యర్థః ।

ఆయతం దక్షిణం కృత్వా గోకర్ణాకృతిమత్కరం ।
మాషమజ్జనమాత్రాస్తు సంగృహ్య త్రిః పిబే దపః ।
అంగుష్ఠమూలే నాచామే దపో మాషనిమజ్జనీః ।
త్రిచతుర్వాప ఆచామే ద్ధ్యాయన్ వేదా ననుక్రమాత్ ॥
గోకర్ణాకృతిహస్తేన మాషమగ్నం జలం పిబేత్ ।
తన్న్యూన మధికం వాపి సురాపానసమం భవే దితి॥

గోకర్ణాకృతిస్తు—

అంగుష్ఠాగ్రం సమాకుంచ్య మధ్యమా మధ్యపర్వణి ।
గోకర్ణం తద్ధి విజ్ఞేయం సర్వే ష్వాచమనే ష్వపి ॥

శుచౌదేశే ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వా ఉపవి శ్యాంతర్జానుకరః గోకర్ణాకృతినా దక్షిణేన పాణినా బ్రాహ్మేణ తీర్థేన మాషమాత్రం జలం పిబే దితి సర్వత్రాచమన విధిః ॥

అథ ప్రాణాయామః ।

ప్రాణాయామోపి సర్వకర్మసాధారణ్యేన సంధ్యోపాసనాయా అపి ఆచమనసంకల్పవ దంగం భవతీత్యతః తదత్రో పోద్ఘాతత్వేన ప్రస్తూయతే।—

బద్ధ్వాసనం నియమ్యాసూన్ స్మృత్వా ఋష్యాదికం తథా।
సన్నిమీలితదృగ్మౌనీ ప్రాణాయామం సమభ్యసేత్ ॥
సంధ్యాత్రయేపి కర్తవ్యం ప్రాణాయామత్రయం ద్విజైః।
ఆసీనస్తు భవే త్సాయం మధ్యాహ్నే స్థిత ఏవవా ॥
తిష్ఠన్నేవ తథా కుర్యా త్ప్రాతఃకాలే సమాహిత ఇతి ॥

బద్ధ్వాసన మితి సాయంకాలవిషయం। ఆసనం చాత్రస్వస్తికాది।

ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా సంధ్యోపాసన మాచరేత్।
స్నానే దానే జపే హోమే అశక్తౌ వేకమే వవా ఇతి

స్మృతేః ప్రాణాయామత్రయం సంధ్యోపాసనాంగమితి విజ్ఞాయతె । స చప్రాణాయామః పూరకరేచకకుంభక భేదేన త్రివిధః । తథాహి—

పూరకః కుంభకో రేచ్యః ప్రాణాయామ స్త్రిలక్షణః ।
నాసికాకృష్ట ఉచ్ఛ్వాసో ధ్మాతః పూరక ఉచ్యతె॥
కుంభకో నిశ్చలోచ్ఛ్వాసో రిచ్యమానస్తు రేచకః।
బాహ్యస్థితం ఘ్రాణపుటేన వాయు ।
మాకృష్య యత్నేన శనై స్సమస్తం ।
నాడ్యశ్చ సర్వాః పరిపూరణీయాః ।
స పూరకో నామ మహానిరోధః ॥
ఆకేశాగ్రా న్నఖాగ్రాచ్చ నిరోధ శ్శస్యతె బుధైః ।

నిరోధా జ్జాయతే వాయుః వాయో రగ్నిశ్చ జాయతే।
అగ్నే రాపశ్చ జాయంతే తతోఽంత శ్శుధ్యతే త్రిభిః ॥
శనై ర్నాసాపుటే వాయు ముత్సృజే న్నతు వేగతః ॥
న కంపయే చ్ఛరీరంతు స యోగీ పరమో మతః ।
నాభిమధ్యస్థితం ధ్యాయే త్కారణం పూరకేనతు ॥
నీలోత్పలాభం హృత్పద్మే కుంభకేన జనార్దనం ।
లలాటస్థం శివం శ్వేతం రేచకే నాభిచింతయేత్ ॥
శుద్ధస్ఫటికసంకాశం నిర్మలం పాపనాశనం ।
శంకరం త్ర్యంబకం శ్వేతం ధ్యాయ న్ముచ్యేత బంధనాత్
పూరకే విష్ణుసాయుజ్యం కుంభకే బ్రహ్మణోంతికం ।
రేచకేన తృతీయేన ప్రాప్నుయా దైశ్వరం పదం॥
ఇడయా వాయు మారోప్య బాహ్యం ద్వాదశమాత్రకం।
పూరయిత్వోదరం తేన నాసాగ్రనయనద్వయం ॥
ధ్యాయ న్విరేచయే త్పశ్చా న్మందం పింగళయా పునః॥
ఇడా వామనాడీ । పింగళా దక్షిణనాడీ॥
ప్రాణో వాయు శ్శరీరస్థ ఆయామ స్తస్య నిగ్రహః।
ప్రాణాయామ ఇతి ప్రోక్తో ద్వివిధః ప్రోచ్యతే హి సః ॥
అగర్భశ్చ సగర్భశ్చ ద్వితీయశ్చ తయో ర్వరః।
అభిధ్యానం వినాగర్భ స్సగర్భ స్తత్సమన్వితః ॥
అభిధ్యానం నామ కుంభకే మానసజపః। జపప్రకారస్తు—
సవ్యాహృతిం సప్రణవాం గాయత్రీం శిరసా సహ।
త్రిఃపఠే దాయతప్రాణః ప్రాణాయామ స్స ఉచ్యతే ॥
అశక్తస్య్వ ద్యదిప్రోక్తః ప్రాణాయామో ద్విజన్మనః ।

శాల స్త్వేతరేషాంచ దశకృత్వో జప స్స్మృతః ॥
సప్తైవ వ్యాహృతీ రేతాః కేవలా వా ద్విజో జపేత్।
జపక్రమోాయ మేవం స్యా త్సర్వపాపప్రణాశనః ।
పంచాంగుళీభి ర్నాసాగ్రపీడనం ప్రణవాభిధా ।
ముద్రేయం సర్వపాపఘ్నీ వానప్రస్థగృహస్థయోః ॥
కనిష్ఠానామికాంగుష్ఠై ర్నాసాగ్రస్య ప్రపీడనం ।
ఓంకారముద్రా సా ప్రోక్తా యతేశ్చ బ్రహ్మచారిణ ఇతి॥

అన్యచ్చ—అంగుష్ఠానామికాభ్యాంతు తథైవచ కనిష్ఠయా ।
ప్రాణాయామస్తు కర్తవ్యో మధ్యమాం తర్జనీం వినా ॥
తర్జనీమధ్యయో రగ్రం ప్రాణాయామేతు వర్జయేత్ ।
తర్జనీమధ్యమాం స్పృష్ట్వా కుర్వన్ శూద్రసమో భవేత్॥

అథ మంత్రార్థః ।

ప్రాణాయామమంత్రస్తు మంత్రదశకసమిష్టిరూపః। తథాహి— ప్రణవ ఏకః। వ్యాహృతయ స్సప్త। గాయత్ర్యేకః। శిరస్త్వేకః॥ మంత్రాణా మృష్యాది విజ్ఞానం విహితం । తద్యథా — యోహ వా అవిదితార్షేయఛందోదైవతబ్రాహ్మణేన మంత్రేణ యాజయతివా అధ్యాపయతివా ప్రవామీయతే గర్తంవా ప్రతిపద్యతే తస్మా దేతాని మంత్రే మంత్రే విద్యాత్ ఇతి శ్రుతేః ।

అవిదిత్వా ఋషిం ఛందో దైవతం యోగ మేవచ ।
నాధ్యాపయే జ్జపేద్వాపి పాపీయాన్ జాయతే చ సః

ఇతి స్మృతేశ్చ। తస్మా దేతేషాం మంత్రాణా మృష్యాదిక మిహ ఉచ్యతే— ప్రణవస్య ఋషిర్బ్రహ్మా పరమాత్మాచ దేవతా ।

ఛందస్తు దైవే గాయత్రీ వేదాదా వినియుజ్యతే॥
జపకాలే త్రయీదేవో హోమకాలే హుతాశనః।
ధ్యానకాలే పరంబ్రహ్మ విశ్వేదేవా స్తతోన్యథా॥

వ్యాహృతీనా మృష్యాదిక మాహ—

అత్రి ర్భృగుశ్చ కుత్సశ్చ వశిష్ఠో గౌతమ స్తథా।
కాశ్యప శ్చాంగిరా శ్చైవ ఋషయ స్స్యుః యథాక్రమం॥
గాయ త్ర్యుష్ణి గనుష్టుప్చ బృహతీ పంక్తి రేవచ।
త్రిష్టుప్చ జగతీచైవ ఛందాం స్యేతాని సప్తవై॥
అగ్ని ర్వాయు స్తథార్కశ్చ వాగీశో వరుణ స్తథా।
ఇంద్రశ్చ విశ్వేదేవాశ్చ దేవతాః స్సముదాహృతాః॥
బ్రాహ్మీ స్వాహా వాహినీచ తథా సత్యా విలాసినీ।
ప్రభావతీచ లోలాచ సప్తవ్యాహృతిశక్తయః॥
శ్వేతం శ్యామంచ పీతంచ పిశంగం నీలలోహితం।
నీలం కనకవర్ణంచ వర్ణా స్యేతా న్యనుక్రమాత్॥

అన్యచ్చ–వ్యాహృతీనాంతు సర్వాసాం ఋషిశ్చైవ ప్రజాపతిః
అగ్ని ర్వాయు స్తథాదిత్యో బృహస్ప త్యాప ఏవచ॥
ఇంద్రాశ్చ విశ్వేదేవాశ్చ దేవతా స్సముదాహృతాః।
విశ్వామిత్రస్తు గాయత్ర్యా ఋషి శ్ఛంద స్స్వయం స్మృతః।
సవితా దేవతాచైవ బ్రహ్మచైవ ఋషి స్స్మృతః॥
అనుష్టుప్చైవ ఛంద స్స్యాత్ పరమాత్మాచ దేవతా।
శిరసః ప్రజాపతి ఋషి ర్యజు శ్ఛందో వివక్షితః॥
బ్రహ్మాగ్నివాయుసూర్యాశ్చ దేవతాః పరికీర్తితాః।
ప్రాణాయామప్రయోగేతు వినియోగ ఉదాహృతః॥

సంధ్యాకాలే ఋష్యాదిస్మరణ మవశ్యకర్తవ్య మితి కేచిత్ । ఆశ్వలాయనాదీనాం వ్యాఖ్యానే పరిదృశ్యమానత్వాత్ । ఋష్యాదివిజ్ఞాన మేవ విహితం నతు స్మరణ మితి హ్యాపస్తంబః "తస్మాదేతాని మంత్రేమంత్రే విద్యాత్" ఇతి శ్రుతేః। సంధ్యోపాసనా దన్యత్రాపి శ్రౌతస్మార్తకర్మసు ఆశ్వలాయనాదీనామపి ఋష్యాదిస్మరణస్య అదర్శనాత్ సంధ్యోపాసన ఏవ ఋష్యాది స్మరణం కర్తవ్యం నత్వన్యత్ర ఇతి విశేషవిధే రభావాత్సంధ్యోపాసనేపి విజ్ఞాన మేవ విహితం నతు స్మరణ మేవ । దీర్ఘసూత్రిత్వదోషాపాతా దిత్యలం ॥ య దేవ విద్యయా కరోతి తదేవ వీర్యవత్తరం భవ తీతి । అర్షజ్ఞ ఇత్యకలం భద్రమశ్నుతే స నాకమేతి జ్ఞానవిధూతపాప్మేతిచ ఇతి శ్రుతిభ్యాం విహితః మంత్రార్థో నామ ఋష్యాదివిజ్ఞాన మేవ నతు పర్యాయ పదజ్ఞానం । వాక్యార్థస్తు వ్యావహారికః । స చానుష్ఠానకాలే స్మరణీయ ఇతి నక్వాపి విహిత ఇతి శిష్టాచారః । ప్రయోజనాభావాత్ । నియతకర్మణాం ప్రతిబంధకత్వాచ్చ । సో ప్యత్రైవ యథావకాశం ప్రదర్శ్యతే ।

ఓంభూ రిత్యాదీనా మయ మర్థః— అకారోకారమకారాత్మకస్య ప్రణవస్య బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాత్మకః పరమాత్మా ప్రతిపాద్యోర్థః । తేనసహ సప్తవ్యాహృతిప్రతిపాద్యార్థ స్యైకత్వ ముచ్యతే । భూరాదిశబ్దా స్తత్తల్లోకేషు రూఢాః। అత్రతు తత్తల్లోకాభిమానిదేవతావాచకత్వేన గ్రాహ్యాః। అత్ర ప్రథమతః ప్రణవపదం భూలోకాద్యభిమానిన్యః దేవతా ఓంకారార్థం బ్రహ్మైక్యేన ప్రస్తూయంత ఇతి తాత్పర్యేణ నిర్ది

ష్టం। వస్తుతస్తు ఓ మితి పద స్యానుకృతిత్వ మంగీకృత్య భూలో
కాద్యభిమానిన్యో దేవతాః మయాకృత మాహ్నిక మనుజానం
త్విత్యాశయేన శ్రద్ధాభక్తిపురస్సరం తద్దేవతాభ్యై స్వకృతకర్మ
నివేదనసిద్ధ్యర్థం తత్పద మాదా వర్ణితం । అనుకృతేస్తు
ఫలమాహ — బ్రహ్మోపాప్నవానీతి బ్రహ్మైవోపాప్నోతి
ఇతి శ్రుతేః। ఓంకారస్య అనుకృతే ర్బ్రహ్మప్రాప్తి రేవ ఫల మితి
విజ్ఞాయతే । అత్రాయ ముక్తరార్థః— అవతి సంసారసాగ
రా దితి ఓం। యే హి పురుషా శ్రేయాః ఫలా నభిసంధీకృతైః
నిత్యనైమిత్తికకర్మభిః పరమేశ్వరం నిత్య మారాధయంతి తేభ్యః
స్వాత్మతత్త్వం ప్రతిపాద్య తాన్ దుస్తరసంసారసాగరా త్తారయతీ
త్యభిప్రాయః । తారయతి తస్మా దుచ్యతే తార ఇతి శ్రుతేః ।
నిగమస్తు ఓంకారస్య సర్వవేదసారత్వా త్తస్యోచ్చారణేన సర్వ
సాధారణ్యేన సకలవేదాధ్యయనఫలసిద్ధి ర్భవ తీత్యపి తస్య ప్రథ
మత్వం। యశ్ఛందసా మృషభో విశ్వరూపః సర్వే వేదా యత్ప
ద మామనంతి ఇతిచ శ్రుతేః । ప్రణవస్య బ్రహ్మవాచకత్వా
త్తత్స్మరణేన సర్వోపప్లవరహితప్రజ్ఞానఘనప్రత్యగర్థం బ్రహ్మ
స్మారిత మితి పర్యవసితోర్థః । ఏవం స్థితే ఓం భూ రిత్యత్ర
భూః భూలోకాభిమానినీ దేవతా ఓంకారవాచ్యా పరబ్రహ్మ
భిన్నేత్యర్థః। సాచ మత్కృత మాహ్నిక మంగీకరోత్వితి తద్దేవ
తాయై స్వకృత మాహ్నికం సమర్పయన్ ప్రార్థయతీతి భా
వః । ఏవం సప్తవ్యాహృతయః తత్తల్లోకాభిమానిదేవతావా
చకాః। తాః దేవతాః బ్రహ్మాభిన్నా స్సత్యః మత్కృత మాహ్ని
క మంగీకుర్వం త్వితి ప్రార్థనైవ।

ఏతే భూరాదిశబ్దా అన్యథా వ్యాఖ్యాతాః। తత్రాయమర్థః ప్రతిభాతి। భూః సత్తాస్వభావః। ఓం ప్రణవార్థః। ఏవం భువః స్థితికాలే సర్వస్మిన్ భవతీతి భువః। సర్వస్థితికారణ మపి ప్రణవార్థః। సువః సుపూర్వస్య వృఞ వరణ ఇత్యస్య రూపం శోభనైస్సనకాదిభిః వృతం। సుష్ఠుసర్వం వృణోతి వ్యాప్నోతీతి వా సువః బ్రహ్మ। మహః మహతేః పూజాకర్మణో రూపం। ముముక్షుభిః పూజనీయత్వాత్ బ్రహ్మైవ మహ ఇత్యుచ్యతే। జనః జనేరంతర్భావితణ్యర్థస్య రూపం। సర్వస్య జగతః బ్రహ్మ ఇత్యర్థః। తపః తపతే రంతర్భావితణ్యర్థస్య రూపం। సూర్యాత్మనా స్థిత్వా జగత్తాపయతి ప్రకాశయతీతి వా తపః। తదపి ప్రణవార్థ ఏవ। సత్యం క్వచి దపి దేశే కాలే వస్తుని కేనాపి ప్రమాణే నాబాధితం। సచ్చత్యచ్చేతి వా సత్యం కార్యం కారణ మపి ప్రత్యక్షంచ పరోక్షంచ। యద్వా సత్య మితీరితం తదపి ప్రణవార్థ ఏవ।

యద్వా భూరిత్యధోలోకానా ముపలక్షణం। భూః ప్రభృతయశ్చ సప్తోపరిలోకాః। పాతాలాద్యాశ్చ అధోలోకా స్సప్త। చతుర్దశలోకా అపి బ్రహ్మకార్యత్వా దుపాదానభూతబ్రహ్మాత్మకా ఇత్యర్థః।

గాయత్రీమంత్రార్థ స్త్వగ్రే వక్ష్యతే। గాయత్రీశిరసోర్థః— ఓమిత్యక్షరార్థః। ఆప్నోతీ త్యాపః। అఖండసత్తాస్వరూపేణ సర్వవ్యాపకః। స ఏవ జ్యోతిః స్వప్రకాశచైతన్యజ్యోతిః। రస స్స ఏవానందస్వభావః। తదేవామృత మమరణ

ధర్మకం। తదేవ బ్రహ్మ దేశాద్యనవచ్ఛిన్నం। ఏవంభూత స్యార్థస్య వ్యాహృతిత్రయార్థే నైక్య ముచ్యతే భూ రిత్యాదినా।భూః సత్తాస్వభావః। సృష్టికాలే సర్వ మస్మిన్ భవతీతి స్థితికాలే సర్వస్మిన్ భవతీతివా భువః। సర్వోపాదానం సర్వస్థితికారణం చేతి యావత్ । సువః సర్వపరిహర్తృ। అయం శిరసోర్థః ప్రణవార్థ ఏవ। ప్రణవసహితసప్తవ్యాహృతిభిః ప్రణవసహితగాయత్ర్యా ప్రణవసహితశిరసాచ ప్రతిపాదిత మఖండైకరసం బ్రహ్మ ప్రత్యగాత్మతయా అనుజానామి ఓమితి ।

యద్వా ఆపః జలం ఓం బ్రహ్మైవేత్యర్థః। జ్యోతి స్సూరాది తేజః ఓం బ్రహ్మ। రసః మధురాది ర్బ్రహ్మైవ। యచ్చామృతం దేవానా మన్నభూతం పయః తదపి ప్రణవప్రతిపాద్యం బ్రహ్మైవేత్యర్థః। బ్రహ్మ వేదః। భూర్భువస్సువరో మితి సప్తానాం భూలోకాదీనా ముపలక్షణం। సర్వం పూర్వవత్ ఓం బ్రహ్మ। శేషం సుగమం॥

నిఖిలకర్మాంగత్వేన వినీయమానః ప్రాణాయామః ఉపనిషత్ప్రతిపాద్యా ముఖ్యప్రాణపిద్యేతి విజ్ఞాయతే। తదంగభూతమంత్రస్తు ప్రణవవ్యాహృతిగాయత్రీశిరోమంత్రసమిష్టిరూపః। తత్ర విధీయమానం ప్రణవాభిధ్యానం సర్వేషు వేదేషు ప్రదృశ్యతే— సర్వే వేదా య త్పద మామనంతి ఇతి శ్రుతేః। వ్యాహృత్యభిధ్యానంతు తైత్తిరీయకే శ్రూయతే—“భూర్భువస్సువ రితివా ఏతా స్తిస్రో వ్యాహృతయః” ఇత్యాదినా। గాయత్ర్యభిధ్యానంతు ఛాందోగ్యే బృహదారణ్యేచ బహుళ ముపలభ్యతే—

గాయత్రీవా ఇదగ్ం సర్వం భూత" మిత్యాదినా "భూమి రంత
క్షం ద్యౌ" రిత్యాదినా చ । ఇతి ప్రసంగానుప్రసక్తిః॥

శ్రీః

సంధ్యాకళా

*

ఓం నమో బ్రహ్మాదిభ్యో బ్రహ్మవిద్యాసంప్రదాయ కర్తృభ్యో వంశఋషిభ్యో నమో గురుభ్యః

అహరహ స్సంధ్యా ముపాసీత ఇత్యపూర్వవిధివిహితం నిత్యం సంధ్యాత్రయే హ్యావశ్యకర్తవ్యం సంధ్యాయా ఉపాసనం వ్యాఖ్యాస్యామః। సంధ్యాప్రయోగక్రమ స్త్వేవం ప్రదృశ్యతే। బ్రాహ్మే ముహూర్తే చోత్థాయ శరీరచింతాం నిర్వర్త్య కృతశౌచవిధిః దంతధావనపూర్వకం నిత్యస్నానం కృత్వా పాదౌ హస్తౌచ ప్రక్షాళ్యాచమ్య పవిత్రపాణిః ప్రాణానాయమ్య సంధ్యా ముపాసిష్యే ఇతి సంకల్పం కుర్యాత్। ఆచమనప్రాణాయామౌ వ్యాఖ్యాతౌ। సంకల్పస్వరూపంతు మమోపాత్తదురితక్షయ ద్వారా శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం సాయం సంధ్యా ముపాసిష్యే ఇతి సాయం ప్రాతస్సంధ్యా ముపాసిష్యే ఇతి ప్రాతః మధ్యాహ్నసంధ్యా ముపాసిష్యే ఇతి మధ్యాహ్న ఇతి। అన్య ద్దేశకాలాదిసంకీర్తన మైచ్ఛికమ్।

అథ మార్జనమ్

ఆపోహిష్ఠేః త్ర్యృచైః కుర్యా న్మార్జనంతు కుశోదకైః।
ప్రణవేనతు సంయుక్తం క్షిపే ద్వారి పదేపదే॥
విప్రుషోష్టౌ క్షిపే దూర్ధ్వ మధో యస్యక్షయాయచ॥

అధ ఇతి పాదయోః ।

సంధ్యాత్రయేపి కర్తవ్యం ఆపోహిష్ఠేతి మార్జన మితి కాలత్రయేపి మార్జనం విహితం ।

భూమిష్ఠ ముదకం స్పృష్ట్వాపసవ్యేన కరేణతు ।
మార్జనా న్నాచరే ద్విద్వా౯ సంధ్యాకర్మసు సర్వదా॥

తచ్చ మార్జనం దేవతీర్థేన కుర్యాత్। ధారాచ్యుతో న కార్యం।
తథాహి—

ధారాచ్యుతేన తోయేన సంధ్యోపాస్తి ర్విగర్హితా ।
న ప్రశంసంతి పితరో న ప్రశంసంతి దేవతా ఇతి ॥

అత్ర హేతు మాహ—

మంత్రపూతం జలం యస్మా దాపోహిష్ఠాభిమంత్రితం ।
పత త్యశుచిదేశేషు తస్మా త్తత్పరివర్జయేత్ ఇతి ॥

అనేన మార్జనజలంబిందుః క్షితితలే యథా నచ్యుతో భవతి తథా శిరస్యేవ మార్జనం యత్నతః కుర్యాత్ । కథం తర్హి మార్జన మిత్యత్రాహ—

నద్యాం తీర్థే హ్రదే వాపి భాజనే మృణ్మయేపి వా ।
ఔదుంబరేథ సౌవర్ణే రాజతే దారుసంభవే ॥
కృత్వాతు వామహస్తే వా సంధ్యోపాస్తిం సదా చరేత్॥

కృత్వా ఉదక మితి శేషః । యత్త్విదం వచనం “వామహస్తే జలంకృత్వా యేతు సంధ్యా ముపాసతే । సా సంధ్యా వృషలీజ్ఞేయా అసురాస్తేన తర్పితాః ఇతి తన్మృణ్మయాదిపాత్ర సద్భావవిషయం । మృణ్మయాద్యభావేతు కృత్వాతు వామహస్తే వేతి వామహస్తవిధాన మితి ।

మార్జనస్య ఫల మాహ—

నవప్రణవయుక్తేన ఆపోహిష్ఠా త్ర్యృచేన తు ।
సంవత్సరకృతం పాపం మార్జనాంతే వినశ్యతి ॥
రజస్తమో మోహజాతాన్ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిజాన్ ।
వాఙ్మనఃకాయజాన్ దోషాన్ నవైతాన్ నవభిర్దహేత్ ॥

అన్యచ్చ—ఆపోహిష్ఠా స్సుప్రసిద్ధాః నవపాదా భవంతి తే ।
పాదే పాదే క్షిపే ద్వారి బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతి ॥

శ్రూయతే—ఆపోహిష్ఠామయోభువ ఇత్యద్భి ర్మార్జయంతి । ఆపోవై సర్వాదేవతాః దేవతాభి రాత్మానం పవయంతే ఇతి ।

మార్జనే ఋచః —

ఆపోహిష్ఠామ యోభువః । తాన ఊర్జే దధాతన । మహేరణాయ చక్షసే । యోవశ్శివత మోరసః । తస్య భాజయతేహనః ఉశతీరివ మాతరః । తస్మా అరంగ మామవః । యస్యక్షయాయ జిన్వథ । ఆపోజనయథాచనః ।

ఆపోహిష్ఠాది తిసృణాం సింధుద్వీప ఋషిః । గాయత్రీ ఛందః । ఆపో దేవతా । మార్జనే వినియోగః ।

ఆపోహిష్ఠేతి — హే ఆపః । హి ఏవకారార్థః । తథా చ యూయ మేవేత్యర్థః। మయోభువః సుఖసంపాదయిత్ర్యః। స్థా భవథ । దీర్ఘశ్ఛాందసః । తాసాం స్నానాదిహేతుత్వేన సుఖోత్పాదకత్వం జగత్ప్రసిద్ధం । యద్వా — హే ఆపః । యూయ మితి శేషః । మయోభువః సుఖభూమయః । స్థాహి భవథఖలు । దర్శనస్పర్శనస్నానాద్యనేకక్రియాదిభిః సకలభూతజాతస్య పరమానందకరా ఇతి భావః । మయ ఇతి సుఖవాచి । యద్వై శివం తన్మయః ఇతి శ్రుతేః । కించ తాః సుఖభూమయః । యూయం । నః అస్మాన్ । ఊర్జే అన్నాయ । దధాతన స్థాపయత । అన్న మస్మభ్యం ధత్తే త్యర్థః । అన్నేన ప్రాణాః ప్రాణైర్బల మిత్యాది శ్రుత్యా అన్నస్య ఆత్మజ్ఞానహేతుత్వా దన్నయాచనస్య తత్వజ్ఞానసాధనత్వ మాహ — మహేరణాయ ఇతి । మహే మహతే । రణాయ రమణీయాయ । చక్షసే దర్శనాయ । దధాతన మహద్రమణీయం జ్ఞాన మస్మభ్యం ధత్త ఇత్యర్థః । ఇదానీం సరసమేవ అన్నం ఇంద్రియపుష్టికర మితి తం రసం యాచతే — యోవ ఇతి । వః యుష్మాకం సంబంధి । య శ్శివతమః సుఖాతిశయహేతుః । రసః రసనేంద్రియగ్రాహ్యః సారవిశేషః । ఇహ జన్మని కర్మణి వా । నః అస్మాన్ । తస్య తం రసం ద్వితీయార్థే షష్ఠీ । భాజయత ప్రాపయత । ఇహ లోకే అస్మాక మివ — ఉశతీరివ మాతరః । ఉశతీః ఉశత్యః కామయమానాః మాతరః పుత్రాన్ క్షీరాదిరసేన భాజయంతి యథా తథా యుష్మదీయం రసం అస్మభ్యం

ధత్తే త్యర్థః। అపిచ తస్మై ద్వితీయార్థే చతుర్థీ। తం రసం। అరం అలం పర్యాప్తం। గమామ ప్రాప్నయామీ త్యర్థః। వః యుష్మాకం। యస్యక్షయాయజిన్వథ — యస్య తృతీయార్థే షష్ఠీ। యేన రసేన। క్షయాయ నివాసాయ। నివాస వచనోయ మాద్యుదాత్తత్వాత్। ద్వితీయార్థే చతుర్థీ। క్షయం నివాస మస్మదీయం। జిన్వథ ప్రీణయథ। యద్వా- యస్య రసస్య క్షయాయ నివాసనే నేత్యర్థః। తృతీయార్థే చతుర్థీ।, జిన్వథ యూయం పీతా భవథ। యాదృశం రసవిశేష మవలంబ్య యూయం పరమానందనిమాగ్నా భవథ ఇత్యర్థః। వయంచ తస్మై తాదృశరససిద్ధ్యర్థం। వః యుష్మాన్। అరం భృశం। గమామ గచ్ఛేమ ప్రాప్నుమ ఇత్యర్థః। హే ఆపః। నః అస్మాన్ జనయథ ప్రజోత్పాదకాన్ కురుత। తం రసం అస్మభ్యం దత్వా అస్మాకం పుత్రపౌత్రాదిప్రజా సంపత్తిం సంపాదయత ఇత్యాశీః।

అథ ఉదకప్రాశనమ్ —ఉక్తవిధినా మార్జయిత్వా,—
అగ్నిశ్చేత్యనువాకేన సాయంకాల అపః పిబేత్।
సూర్యశ్చేత్యనువాకేన ప్రాతఃకాలే పిబే దపః॥
ఆపః పునం త్వ్యేనేన మధ్యాహ్నేచ జలం పిబేత్॥

అగ్నిశ్చ మామన్యుశ్చ మన్యుపతయశ్చ మన్యుకృతేభ్యః పాపేభ్యో రక్షంతాం య దహ్నా పాప మకార్షం మనసా వాచా హస్తాభ్యాం పద్భ్యా ముదరేణ శిశ్నా అహ స్తదవలుంపతు యత్కించ దురితం మయి

ఇద మహం మామమృతయోనౌ సత్యే జ్యోతిషి
జుహోమి స్వాహా॥

అగ్నిశ్చ మేత్యస్య మంత్రస్య ఋషి స్సూర్యోవా వామనోవా। ఛందో గాయత్రీ। అగ్నిర్దేవతా। అపాం ప్రాశనే వినియోగః।

అగ్నిశ్చేతి— యోయ మగ్నిః రాత్ర్యధిపతిః అగ్నిశ్చంద్రమా వా। యో మన్యుః క్రోధః। యేచ మన్యుపతయః క్రోధస్వామినః। రాగద్వేషాదయ ఇత్యన్యే। యద్వా — క్రోధః పతిః నియోజకః యేషా మింద్రియాణాం। తా నీంద్రియాణి మన్యుపతయః। తై శ్చక్షురాదీంద్రియబద్ధైః విషయ దురంతసూనాస్థానేషు స్వ స్వాకర్షణాభావాయ తద్విషయ ప్రార్థనా। సర్వత్ర చకార స్సముచ్చయార్థః। మన్యుకృతేభ్యః మన్యునా కోపేన। కృతేభ్యః నిష్పాదితేభ్యః పాపేభ్యః దురితేభ్యః సర్వేభ్యః। మా మాం। రక్షంతాం యథాహం మన్యుపరవశోభూత్వా పాపం నకరిష్యామి తథా అగ్న్యాదయః రక్షంత్విత్యర్థః। కించ యదహ్నా దినే నాతీతేన దినభాగే నేత్యర్థః। య త్పాపం దురిత మకార్షం కృతవా నస్మి। ఆహ్నేతి సప్తమ్యర్థే తృతీయా। తదేవ సాధనత్రో విశినష్టి। మనసా అంతః కరణేన పరహింసాది చింతనేన। వాచా అనృతభాషణాదిభిః। హస్తాభ్యాం బ్రాహ్మణాపగురణాదిభిః। పద్భ్యాం అనాక్రమితవ్యదేశాద్యాక్రమణాదిభిః। ఉదరేణ అభక్ష్యభక్షణాదిభిః। శిశ్నా శిశ్నేన। సుపాం సులుగితి తృతీయాయా ఆకారః ఛాందస మిత్యన్యే। అగమ్యాగమనాది రుపలక్షణత్వా దన్యై

రింద్రియైశ్చ యచ్చ పాప మాకార్షం తత్పాపం । అహః అహరభిమానినీ దేవతా ఆదిత్యః । అవలుంపతు ఛినత్తు వినాశయతు । కించ యత్కించ దురితం మయి ఇహజన్మని జన్మాంతరేవా కృతం యత్కించనాపి దురితం పాపజాతం మయి వర్తతే ఇదం పాపజాతం సర్వం మాంచ అస్య పాపస్య కర్తారం లింగశరీరాభిమానినం । అమృతం తదేవ యోనిశ్చేత్య మృతయోనిః । తస్మిన్ అమరణధర్మకే నిత్యే యోనౌ సర్వకారణే । సత్యే జ్యోతిషి అవితథస్వభావే జ్యోతిషి స్వయం ప్రకాశబోధైకతానే ఆత్మని । అహం జుహోమి ప్రక్షిపామి ఆత్మవహ్నౌ ప్రక్షిప్య తేనాగ్నినా పూర్వోక్తం పాపం సర్వం భస్మీకరోమీతి యావత్ ॥

సూర్యశ్చ మా మన్యుశ్చ మన్యుపతయశ్చ మన్యుకృతేభ్యః పాపేభ్యో రక్షంతాం యద్రాత్ర్యా పాప మకార్షం మనసా వాచా హస్తాభ్యాం పద్భ్యా ముదరేణ శిశ్నా రాత్రి స్తదవలుంపతు యత్కించ దురితం మయి ఇద మహం మా మమృతయోనౌ సూర్యే జ్యోతిషి జుహోమి స్వాహా॥

సూర్యశ్చమేత్యస్య మంత్రస్య అగ్ని ఋషిః । గాయత్రీ ఛందః । అంశుమాన్ దేవతా । అపాం ప్రాశనే వినియోగః।

సూర్యశ్చేత్యస్య అగ్నిశ్చేత్యనేన సమానోర్థః । ఇయాంస్తు విశేషః । సూర్యోనామ అహర్నాధిపతిః మండలాంతర్వర్తీ దేవః అహ్నికరిష్యమాణానాం కర్మణాం త దధీనత్వాత్ ।

రాత్రి స్తదవలుంపతు రాత్రిః రాత్ర్యభిమానినీ దేవతా అగ్ని శ్చంద్రమావా । సూర్యేజ్యోతిషి సూర్యే సుష్ఠు ఈరయతి ప్రేరయతీతి సూర్యః । తస్మిన్ ఆదిత్యాత్మకే జ్యోతిషి స్వయంప్రకాశబోధైకతానే ఆత్మని ఇత్యర్థః । రాత్ర్యా సప్త మ్యర్థే తృతీయా ॥

ఆపః పునన్తు పృథివీం పృథివీ పూతా పునాతు మాం
పునన్తు బ్రహ్మణ స్పతి ర్బ్రహ్మ పూతా పునాతుమాం
యదుచ్ఛిష్ట మభోజ్యం యద్వా దుశ్చరితం మమ సర్వం
పునన్తు మా మాపోఽసతాంచ ప్రతిగ్రహగ్ స్వాహా॥

ఆపఃపునంతు మన్త్రస్య విశ్వేదేవా ఋషయః । అనుష్టుప్ ఛందః । ఆపో దేవతా బృహస్పతి ర్వా । ఉదకప్రాశనే విని యోగః ॥

ఆపఃపునం త్వితి—ఆపః అభిమన్త్రితాః । పునంతు శోధ యంతు । పృథివీం పృథివ్యంశస్య బహుళత్వాత్ పృథివీశ బ్దేన స్థూలశరీర ముచ్యతే । పృథివీ పూతా పూతం శరీ రం లింగశరీరాభిమానినం మా మనుష్ఠాతారం పునాతు । తద్గతరాగద్వేషపాపాదిమలనిరాసేన శోధయతు । ఉత్తర కర్మ ణ్యధికారిణం కరో త్విత్యర్థః । పునంతు బ్రహ్మణస్పతిః। ఏకవచనస్య బహువచనం । బ్రహ్మణస్పతిశ్చ బ్రహ్మణో వే దస్య పతిః సకలవేదప్రతిపాద్యః పరమాత్మా ఇత్యర్థః । భ గవాన్ మాం పునంతు । పరబ్రహ్మ విశ్వాతః పూతం । ప్రథ మైకవచన స్యాకారః । వేదో వా బ్రహ్మ । య దుచ్ఛిష్ట

మప్రాయత్యేకరం మూత్రలేపాది। యచ్చాభోజ్యం పతితాద్యన్నం। యచ్చ మమసంబంధి దుశ్చరితం పరదారగమనాదికం తన్నిమిత్తం సర్వ మఘజాలం పునంతు ఆపః। అసతాంచ ప్రతిగ్రహం ద్రవ్యప్రతిగ్రహనిమిత్తం పాపం। శోధయంతు నాశయంతు। అపాస్తాశేషపాపం మాం స్వాహా ప్రక్షిపామి విరస్తసమస్తోపప్లవే పరమాత్మన్యేకీకరో మిత్యర్థః। అనేనోదకప్రాశనేన అంతర్బహిశ్చ నిష్కలంకా శుద్ధి ర్భవ తీతి విజ్ఞాయతే॥

అథ పున ర్మార్జనమ్ — తత స్సురభిమత్యాచ అబ్లింగాభిశ్చ ప్రోక్షయే త్కుశవారిణా। కుర్యా ద్ధిరణ్యవర్ణాభి ర్యథాశాఖంతు మార్జన మిత్యుదకప్రాశనోత్తరం పునర్మార్జనంచ విధీయతే। సురభిమతి దధిక్రావ్ణ ఇతి ఋక్। దధిక్రావ్ణో అకారిషం ఇతి సురభిమతీం ఋచం వదంతి ప్రాణావై సురభయః ప్రాణానేవ ఆత్మన్ దధత ఇతి శ్రుతేః॥

దధిక్రావ్ణో అకారిషం జిష్ణో రశ్వస్య వాజినః సుర
భినో ముఖాకర త్ప్రణ ఆయూగ్ంషి తారిషత్।

దధిక్రావ్ణ్ణ ఇత్యస్య మంత్రస్య వామదేవ ఋషిః। అనుష్టుప్ ఛందః। విశ్వేదేవాస్తు దేవతా దధిక్రావేతి వా। మార్జనే వినియోగః।

దధిక్రావ్ణ ఇత్యాది—దధిక్రామతి ప్రాప్నోతీతి దధిక్రావా। ఏతన్నామకో దధిప్రియః కశ్చిద్దేవతావిశేషః। అగ్ని రిత్యన్యే। తస్య దేవస్య అకారిషం అహం కర్మ కృతవా

నస్మి । కీదృశస్య — జిష్ణోః జయశీలస్య । అశ్వస్య వ్యాపినః । అశూ వ్యాప్తా వితి స్మరణాత్ । యద్వా అశ్వరూపస్య వా। అగ్ని ర్దేవేభ్యోఽనిలాయత అశ్వో రూపం కృత్వా ఇతి శ్రుతేః । వాజినః అన్నవతః వాజోఽన్న మస్యాస్తీతి వాజీ త స్య వాజినః । అన్నం వై వాజ ఇతి శ్రుతేః । సః దేవః । నః అస్మాకం । ముఖా ముఖం । సురభి కర్పూరాదిద్రవ్య సమృద్ధిప్రదానేన సుగంధోపలక్షితం । కరత్ కరోతు ఇతి ఛాందసం । నః అస్మాకం । ఆయూంషిచ ప్రతారిష దితి వ్యవహితేన సంబంధ శ్ఛాందసః । ప్రవర్ధయ త్వితి నిరుపద్రవం వేదోదిత మాయుష్య మస్మభ్యం దత్వా అనుగృహ్ణా త్వి త్యాశీః । లిజర్థేలేట్ । మంత్రాంతే మార్జనం కార్యం పదాంతే ప్రక్షిపే త్తోయ మశ్వమేధఫలం భవే దితి వచనా న్మంత్రాంతైః కర్మాదీ సన్నిపాతయే దితి న్యాయాచ్చ ।

ఆపోహిష్ఠేతి గతం । మంత్రాచమనానంతరం ప్రోక్షణం బహుస్మృత్యనురోధా చ్ఛిష్టాచారాచ్చ సురభిమ త్యబ్లింగాభి శ్చతసృభి రవశ్యం కర్తవ్యం । అధికంతు యథా స్వాచారం గ్రాహ్యం ॥

హిరణ్యవర్ణాః శుచయః పావకా యాసుజాతః కశ్య పోయా స్విందోః అగ్నిం యా గర్భం దధిరే విరూ పా స్తాన ఆపః శగ్గ్ స్యోనా భవంతు ।

హిరణ్యవర్ణా ఇతి—హిరణ్యవర్ణాః సువర్ణ చ్ఛాయాః తామ్రవర్ణా ఇతి యావత్ । దివేతి శేషః । తథాహి—

యద్వై దివాభవ త్యపో రాత్రిః ప్రవిశతి తస్మాత్తామ్రా ఆపో దివా దదృశ్రే ఇతి శ్రుతేః। శుచయః శుద్ధాః। పావకాః పావయిత్ర్యః ఏతాదృశా యా స్తిష్ఠంతి। కించ — యాసు అప్సు। కశ్యపః ప్రజాపతిః। యద్వా పశ్యకః సూర్యః। కశ్యపః పశ్యకో భవతి ఇతి శ్రుతేః। యా స్వప్సు। ఇంద్రః సురేశ్వరః జాతః। విరూపాః నానారూపాః యా ఆపః। అగ్నిం బడబానలం। గర్భం గర్భస్థజంతుం। దధిరే కుక్షిజంతుత్వేన స్థాపితవత్యః తా ఏవంభూతా ఆపః। నః అస్మాకం। శం శుభహేతవః। స్యోనాః అవైషయికసుఖజనకాశ్చ భవంతు॥

యాసాగ్ం రాజా వరుణో యాతి మధ్యే సత్యానృతే అవపశ్యఞ్జనానాం మధుశ్చుతః శుచయో యాః పావకా స్తాన ఆప శ్శగ్గ్ స్యోనా భవంతు॥

యాసాగ్ం రాజేతి—వరుణః రాజా యాదసాం పతిః దండధరః। జనానాం సత్యానృతే పుణ్యపాపే। అవపశ్యన్ వివేచయన్। యాసాం అపాం మధ్యే। యాతి గచ్ఛతి వసతీత్యభిప్రాయః। అపిచ మధుశ్చుతః మధుస్యందిన్యః మధుస్రావిణ్య ఇతి యావత్। శుచయః పావకా యాః తిష్ఠంతి తా ఆపః। శిష్టం గతం॥

యాసాం దేవా దివి కృణ్వంతి భక్షం యా అన్తరిక్షే బహుధా భవన్తి యాః పృథివీం పయసోన్దన్తి శుక్రాస్తాన ఆపః శగ్గ్ స్యోనా భవంతు॥

యాసాం దేవా ఇతి—యాసాం అపాం । భక్షం భక్షణం ఆహ్రియమాణ మితి । దేవా దివి ద్యులోకే మందాకిన్యా మితి శేషః । కృణ్వంతి కుర్వంతి । యాచ అంతరిక్షే । బహుధా బహుప్రకారాః । భవంతి సంతి । యా ఆపః పృథివీం । పయసా వృష్ట్యా । ఉందంతి వర్షధారాత్మనా సించంతి । శుక్రాః శుభ్రాః దోషరహితాః ఆపః । గత మన్యత్ ॥

శివేన మా చక్షుషా పశ్యతాప శ్శివయా తను వోప స్పృశత త్వచం మే సర్వాగ్ం అగ్నీగ్ం అప్సుషదో హువేవో మయి వర్చో బల మోజో నిధత్త॥

శివేనేతి—హే ఆపః । శివేన సుఖస్వరూపేణ । చక్షుషా కటాక్షేణ । మా మాం । పశ్యత । శివయా తనువా కల్యాణమూర్త్యా । మే త్వచ ముపస్పృశత మదీయాం త్వచం ఉపస్పర్శనేన పరిపూతాం కురుత ఇత్యర్థః । హే ఆపః । వః యుష్మాకం । అప్సుషదః అప్సు సీదంతి తిష్ఠంతీతి జలస్థాన్ బాడబాదీన్ సర్వా నగ్నీన్ । హువే ఆహ్వయామి । కి మర్థ మిత్యత ఆహ మయీతి—మయి వర్చః దీప్తిః । బలం శక్తిః । ఓజః ఉత్సాహః । ఏతత్సర్వం నిధత్త స్థాపయత । మాం వర్చస్వినం బలవంతం ఓజస్వినం కురు తేత్యర్థః॥

అథాఘమర్షణమ్.

ఏవం మార్జనం విధాయ తథా పాపపురుష వినిర్గమనాయ దక్షిణకరే జలం నిధాయ నాసికాగ్రం ప్రాపయ్య వామభాగే మేదిన్యాం తజ్జలం నిక్షిప్య నావలోకయేత్ । తదుక్తంవాశిష్ఠే—

గృహీత్వా పాణినా వారి స్వశాఖోక్తా మృచం జపేత్।
ఉద్ధృత్య దక్షిణే హస్తే జలం గోకర్ణవత్కృతే ॥
నిధాయ నాసికాగ్రేతు పాపపురుషంచ సంస్మరేత్।
వామే నిక్షిప్య మేదిన్యాం తజ్జలం నావలోకయేత్ ఇతి॥

అత్ర ద్రుపదాదివమ్ముంచ త్వితి ఋక్ ప్రసిద్ధా। ఋతంచేతి కేచి త్పఠంతి। ద్రుపదాదివేత్యస్య మంత్రస్య ప్రాజాపత్యశ్వినసరస్వత్య ఋషయః। అనుష్టుప్ఛందః। ఆపో దేవతా। స్నాత్రామణ్యావభృథే వినియోగః॥

ద్రుపదా దితి—మాం ఏనసం ద్రుపదా దివ ముంచతు కర్మసాక్షీ సూర్య ఇతి శేషః। ద్రుపదా దివ అంఘ్రాధినాం పాదే కీలితం కాష్ఠం ద్రుపదం తస్మా దివేత్యర్థః। కించ ఆపః। ఏనసః పాపాత్। మా మాం। శుంధంతు శోధయంతు। అస్మిన్నర్థే త్రయో దృష్టాంతాః కథ్యంతే — ద్రుపదాత్ పాదకీలితకాష్ఠాత్। ఇత్ ముముచాన ఇవ సుష్టు ముక్త ఇవ। ఇత్ నిశ్చయే। కించ పవిత్రం పునాత్యనే నాజ్యాదిక మితి పవిత్రం। తేన పవిత్రేణ సమస్తాగ్రదర్భరూపేణ పూతం శోధిత మాజ్యమివ సర్పి రివ ఏతత్సర్వాం తత్తద్దోషా ద్వినిర్ముక్తం సత్ యథా పరిశుద్ధం భవతి తథా మాం ఆపః సర్వస్మా దేనసః శోధయంత్వితి తాత్పర్యార్థః॥

అర్ఘ్యప్రదానమ్।

అథ సూర్యా యార్ఘ్యం నివేదయేత్। తథాహి—
ఉభాభ్యాం తోయ మాదాయ హస్తాభ్యాంసుసమాహితః।
గాయత్ర్యా మంత్రితా ఆపః ప్రణవవ్యాహృతి పూర్వయా॥

రవే రభిముఖ స్తిష్ఠ న్నార్ఘ్యం త్రిసంధ్యయోః క్షిపేత్॥
అన్యచ్చ—సూర్యాయైవతు గాయత్ర్యా త్రిసంధ్యా స్వాంజలిం
క్షిపేత్ । ప్రాతర్మధ్యాహ్నయో స్తిష్ఠ న్సాయ మాసీన
ఏవచ । మందేహానాం వధార్థాయ ప్రక్షిపే దుదకాంజలిం॥
అత్ర— రక్షాగంసి హవా పురోనువాకే తప్తోఽగ్రమతి
ష్ఠంత ఇతి బ్రాహ్మణ మనుసంధేయం । కించ—
ధ్యాహస్తా యుగ్మతః కృత్వా పూరయే దుదకాంజలిం ।
గోశృంగమాత్ర ముద్ధృత్య జలమధ్యే జలం క్షిపేత్ । జలే
ష్వర్ఘ్యం ప్రదాతవ్యం జలాభావే శుచి స్థలే । సంప్రోక్ష్య
వారిణా సమ్యక్ తతోర్ఘ్యాణి ప్రదాపయేత్॥ ముక్తహస్తేన
దాతవ్యం ముద్రాం తత్ర నకారయేత్ । తర్జన్యంగుష్ఠయో
ర్యోగే రాక్షసీ ముద్రికాస్మృతా । రాక్షసీముద్రికాదత్తం
తత్తోయం రుధిరం భవేత్ ॥

అత్ర విశేష మాహుః కేచిత్— సావిత్ర్యా చాభిమంత్రిత
ముదకం పుష్పమిశ్ర మంజలినా క్షిపే దితి ॥ కాలాతిపత్తౌతు
ప్రాయశ్చిత్తం హి స్మర్యతే । తథాహి—
చతుర్థార్ఘ్యం తు గాయత్ర్యా శిరోవ్యాహృతిసంయుతం।
కాలాతీతవిశుద్ధ్యర్థం త్రిసంధ్యాసు సమాచరేత్॥
ఇతి వచనేన ప్రాయశ్చిత్తార్థ మేక మర్ఘ్యం విధీయతే । తచ్చ
విహితార్ఘ్యప్రదానా త్పూర్వం కర్తవ్య మిత్యేకే । పర మిత్య
న్యే । యథాచారం కర్తవ్యం ॥ మాధ్యాహ్నికార్ఘ్యప్రదానే
కేచి ద్విశేష మహుః హగంసశ్శుచి షదితి మంత్రేణ త్వేక
మర్ఘ్యం దాతవ్య మితి । తత్తు ప్రాయశ్చిత్తవిధాయకవాక్యేన

బాధ్యత ఇత్యనగమ్యతే। కించ కేచిత్—
కరాభ్యా మంజలిం కృత్వా జలపూర్ణం సమాహితః।
ఉదుత్య మితి మంత్రేణ తత్తోయం చ క్షిపే ద్భువి॥
ఇత్యర్ఘ్యప్రదానే మంత్రవికల్ప మాహుః। తత్తు యథాచారం గ్రాహ్య మిత్యలం తత్ప్రసంగేన।

ఆగంతుకప్రాయశ్చిత్తః।

మందేహానాం వధార్థాయ క్రియమాణే నార్ఘ్యప్రదానేన రాక్షసవధాభావదోషః అర్థాత్ క్లిష్టః। తస్య నివృత్త్యర్థం ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే। సజలేన పాణినా సకృదాత్మప్రదక్షిణం కృత్వా ప్రాణాయామేన అసావాదిత్యో బ్రహ్మేత్యాత్మానం ధ్యాత్వా హృదయ మభిమృశ్యాచామేత్।

అసావాదిత్య ఇత్యస్య మంత్రస్య బ్రహ్మ ఋషిః అనుష్టుప్ ఛందః। ఆదిత్యో దేవతా ప్రదక్షిణే వినియోగః। తథాచ శ్రూయతే—యత్ప్రదక్షిణం ప్రక్రమంతి తేన పాప్మాన మవధూన్వంతీతి। ఉద్యంత మస్తం యంత మాదిత్య మభిధ్యాయన్ కుర్వన్ బ్రాహ్మణో విద్వాన్ త్సకలం భద్ర మశ్నుతేఽసావాదిత్యో బ్రహ్మేతి బ్రహ్మైవసన్ బ్రహ్మాప్యేతి య ఏవం వేద॥ కుర్వన్ ప్రాణాయామం కుర్వన్నిత్యర్థః। అసావాదిత్యః బ్రహ్మ। సంధ్యాభిన్న మాదిత్యం బ్రహ్మత్వేన ధ్యాయ న్నైహికాముష్మికంచ సకలం భద్ర మశ్నుతే। య ఏవ ముక్తధ్యానేన శుద్ధాంతఃకరణో వేద బ్రహ్మసాక్షాత్కురుతే స పూర్వమపి బ్రహ్మైవసన్ అజ్ఞానా జ్జీవభావం ప్రాప్తః యథోక్తజ్ఞానేన తదజ్ఞానాపగమే బ్రహ్మైవ ప్రాప్నోతీతి॥

అథ తర్పణమ్ ।

అథ యథాచారం తర్పణం కర్తవ్యం । తథాహి—

క్రమాత్సంధ్యాంచ గాయత్రీం బ్రాహ్మీంచ నిమృజీం తథా।
తర్పయామీతి వక్తవ్యం చతస్రో దేవతాః క్రమాదితి ॥

కేచిద్గ్రహతర్పణ మాహుః । యథాచారం గ్రహాదీం స్తర్పయే దితి ॥

అథ గాయత్ర్యనుష్ఠానమ్ ।

ఆచమ్య ప్రాణానాయమ్య గాయత్రీమంత్రజపం కరిష్య ఇత్యాగూర్యాప ఉపస్పృశ్య ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మేత్యాది గాయత్రీహృదయం పఠేత్ । తదుక్తం—

ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మేత్యేత ద్ధ్రుదయ ముచ్యతే ।
గాయత్ర్యా స్తత్పఠిత్వాదౌ జపకర్మ సమాచరే దితి ॥

ఆచమనప్రాణాయామౌ వ్యాఖ్యాతౌ।సంకల్పస్తు స్పష్టః—
హృదయంతు—

ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ అగ్నిర్దేవతా బ్రహ్మ ఇత్యార్షం। గాయత్రం ఛందః పరమాత్మం సరూపం సాయుజ్యం వినియోగం ।

ఓమిత్యేకాక్షర మితి— ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ పరమాత్మేతి వాచ్యవాచకయో రభేదః । తస్యోత్పత్తి మాహ భగవత్పూజ్యపాదః ప్రపంచసారే—

యోయం పరమహంసాఖ్యోమంత్ర స్సోహ మితీరితః ।
సహాభ్యా ల్లోపేస్య పూర్వత్వే సంధా ఓ మితి జాయతే ॥
అకారశ్చ తథోకారో మకారశ్చాత్ర వర్ణకాః॥

తస్య ఋష్యాదికం దర్శయతి అగ్నిర్దేవ తేతి। తస్యేతి శేషః। అగ్నిః అంగతి సకలవేదాంతప్రతి పాద్యత్వం గచ్ఛతీతి వ్యుత్పత్త్యా అగ్నిశబ్దశ్య పరమాత్మపరత్వం। తస్యప్రణవ స్యాగ్నిః పరమాత్మా దేవతా। అధిదేవ తేత్యర్థః। బ్రహ్మ పరం బ్రహ్మ ఆర్షం ఋషిః। గాయత్రం ఛందం గాయత్రీ ఛందః। పరమాత్మం సరూపం పరమాత్మ స్వరూపం। తదభివ్యక్తియోగ్య స్థానత్వా దితి భావః। సాయుజ్యం వినియోగం మోక్షేవిని యోగః ఇతి। ఏవం ప్రకారేణ ప్రణవస్వరూపం జానీయా దిత్యర్థః।

అథ గాయత్ర్యా వాహనమ్।

ఆయాత్విత్యనువాకేన దేవీ మావాహయేత్తతః।తదుక్తం—
ఆయాత్విత్యనువాకేన హృదయే వార్కమండలే।
దేవీమావాహ్య గాయత్రీం తతో ధ్యాయే ద్ద్విజోత్తమఇతి।

ఆయాతు వరదా దేవీ అక్షరం బ్రహ్మ సమ్మితం।
గాయత్రీం ఛందసా మా తేదం బ్రహ్మ జుషస్వమే।
యదహ్నా త్కురుతే పాపం తదహ్నా త్ప్రతిముచ్యతే।
యద్రాత్రియా త్కురుతే పాపం తద్రాత్రియా త్ప్రతి ముచ్యతే। సర్వవర్ణే మహాదేవి సంధ్యావిద్యే సరస్వతి।ఓజోఽసి సహోఽసి బలమసి భ్రాజోఽసి దేవానాం ధామ నామాసి విశ్వమసి విశ్వాయుః సర్వమసి సర్వాయు రభిభూరోమ్। గాయత్రీ మావాహయామి సావిత్రీ మావాహయామి సరస్వతీ మావాహయామి ఛందఋషీ నావాహయామి శ్రియ మా

వాహయామి బల మావాహయామి గాయత్రియా గాయత్రీ ఛందో విశ్వామిత్ర ఋషిః సవితా దేవతాఽగ్ని ర్ముఖం బ్రహ్మ శిరో విష్ణు ర్హృదయం రుద్ర శ్శిఖా పృథివీ యోనిః ప్రాణాపాన వ్యానోదాన సమాన సప్రాణా శ్వేతవర్ణా సాంఖ్యాయనసగోత్రా గాయత్రీ చతుర్వింశత్యక్షరా త్రిపదా షట్కుక్షిః పంచ శీర్షోపనయనే వినియోగః ॥

ఆయాత్విత్యనువాకస్య వామదేవ ఋషిః అనుష్టుప్ ఛందః గాయత్రీ దేవతా గాయత్ర్యావాహనే వినియోగః॥

ఆయాత్వితి—వరదా ఉపాసకానాం అభీష్టఫలప్రదానశీలా। దేవీద్యోతన స్వభావా నిత్యానందసంపన్నా। ఆయాతు ఆగచ్ఛతు అస్మదనుగ్రహార్థం అస్మత్సకాశం ఆగచ్ఛ త్విత్యర్థః। తాం స్తౌతి అక్షర మితి— నక్షరతి సర్వమశ్నుత ఇతి వా అక్షరం సత్య మిత్యర్థః। బ్రహ్మ అపరిచ్ఛిన్నం। బృహి వృద్ధా వితి స్మరణాత్। సమ్మితం సమ్యక్ మితం అవగతం వేదాంత ప్రమాణేన అవగత మిత్యర్థః। గాయత్రీం ప్రథమార్థే ద్వితీయా। గాయత్రీ। ఛందసాం మాతా ఛందసాం వేదానాం ఉష్ణిగాదీనాంచ మాతా జననీ। శాస్త్రయోనిత్వా దితి స్మృతేః। హే గాయత్రి త్వ మిద మహరోక్తైకరసం పూర్వోక్తం బ్రహ్మ। నః అస్మాకం। జుషస్వ సేవయ జోషయతు ఉపదిశ త్విత్యర్థః। యద్వా ఇదం మత్కృతం స్తోత్రరూపం బ్రహ తపః। వేద స్తత్వం తపో బ్రహ్మ ఇతి వచనాత్। జుషస్వ అనుగృహాణ। హే గాయత్రి త్వ మాగత్య మా మనుగృహ్యా మదా

చరితం స్తోత్రం జుషస్వేతి స్వకృతం భగవత్యై సమర్పయతీతి
భావః । తస్యఫల మాహ యదహ్నా దితి — అహ్నా అహ్నా।
యత్పాపం కురుతే కరోతి। తత్పాపం అహ్నా దహ్నా। ప్రతిము
చ్యతే। రాత్రియా దిత్యత్రరాత్రా విత్యవగంతవ్యం ॥ అథ గా
యత్ర్యాత్మకం పరం బ్రహ్మ ప్రస్తూయతే— సర్వవర్ణే మాతృ
కాస్వరూపి ణీత్యర్థః। ఓజోసి ఓజః తేజః తదసి। సహః పరా
భవశక్తిః మహాప్రలయాదౌ సర్వాభిభవ సామర్థ్యస్య సత్వాత్।
బలం ప్రాణః శరీరసామర్థ్యం వా। భ్రాజః దీప్తిః। దేవానాం
ధామ స్థానం। నామ ఆఖ్యా నిఖిలశబ్దరాశి రపిత్వ మేవే త్యభి
ప్రాయః। కిం బహునా — విశ్వం పరిదృశ్యమానం ప్రపంచ
జాతం। విశ్వాయుః విశ్వస్య జీవనహేతుత్వాత్ । సర్వం
సర్గాదికార్యం। సర్వాయుః సర్వస్య ప్రాణిజాతస్య జీవనహేతు
త్వాత్ । అభిభూః సర్వం సర్గజాత మభిభవతీ త్యభిభూః య
ద్వా అభిభవతి తిరస్కరోతి సర్వం పాప మితి అభిభూః।
ఓం ప్రణవప్రతిపాద్యః పరమాత్మా త్వ మేవా సీత్యర్థః। అసీతి
సర్వత్ర సంబంధః। యద్వా ఓం గాయత్రీ మావాహయామి
గాయత్ర్యాత్మకం పరం బ్రహ్మ ఆవాహయామి స్వాహా మితి
మమాత్మతయా ప్రాపయామి। గాయత్రీ సావిత్రీ సరస్వతీ
శబ్దాః సంధ్యాదేవతాయాః అవస్థావిశేషవాచకాః। తదుక్తం—

గాయత్రీనామ పూర్వాహ్నే సావిత్రీ మధ్యమే దినే।
సరస్వతీచ సాయాహ్నే సైవసంధ్యా త్రిధా మతా ఇతి ॥
గాయత్రీప్రోచ్యతే తస్మా దాయంతం త్రాయతే యతః।
సవితృద్యోతనా త్సైవ సావిత్రీ పరికీర్తితా ॥

జగతః ప్రసవిత్రీ వా వాగ్రూపత్వా త్సరస్వతీ ॥

ఇతి నామత్రయనిర్వచనం ద్రష్టవ్యం । ఛందాంసి గాయత్ర్యాదీని । ఋషీన్ విశ్వామిత్రాదీన్ । శ్రియం త్వేతా మితి శ్రీః లక్ష్మీ స్తాం శ్రియ మితి । అహావాయా మీతి సర్వత్ర సంబధః। అథ గాయత్ర్యాః ఛందోఋషిదేవతాదిస్వరూపం దర్శయతి గాయత్ర్యా ఇతి । గాయత్ర్యా గాయత్రీ ఛందః । శిష్టం స్పష్టం। గాయత్ర్యాః స్వరూప మాహ అగ్నిర్ముఖ మిత్యాది– తత్తద్దేవతాః గాయత్ర్యాః తత్తదవయవత్వేన విభావనీయా ఇత్యర్థః । సర్వదేవతాత్మికేతి యావత్ ।సప్రాణా ప్రాణేన సహితా। అత్ర ప్రాణశబ్దేన సర్వేంద్రియాణా మధిష్ఠానరూపః ముఖ్యప్రాణః గ్రాహ్యః । ముఖ్యప్రాణసహితః పరమాత్మేత్యర్థః । శ్వేతవర్ణా ఇతీద ముపలక్షణం । గాయత్ర్యాది భేదేన రక్తవర్ణా కృష్ణవర్ణా చేత్యపి । తదుక్తం——

గాయత్రీతు భవే ద్రక్తా సావిత్రీ శుక్లవర్ణికా ।
సరస్వతీ తథా కృష్ణా ఉపాస్యా వర్ణభేదత ఇతి॥

సాంఖ్యాయనో నామ కశ్చిత్ ఋషిః తేన సమానం గోత్రం యస్యాః సా సాంఖ్యాయనసగోత్రోత్పన్నాఽభివ్యక్తే త్యర్థః। గాయత్ర్యాః నిత్యత్వా దభివ్యక్తి రేవోత్పత్తిః । గాయత్రీపదం వ్యాఖ్యాతం । చతుర్వింశత్యక్షరా చతుర్వింశత్యక్షరప్రతిపాద్యా చతుర్వింశతిదేవతాత్మికే త్యర్థః। త్రీణి పదాని యస్యాః సా త్రిపదా ఋగ్యజుస్సామవేదరూపే త్యర్థః । షట్కుక్షిః షట్కుక్షయః యస్యాః సా షట్కుక్షిః ప్రాచ్యాదిదిక్చతుష్టయ మూర్ధ్వాధరే ద్వే ఆహత్య షట్కుక్షి ర్భవతీ త్యర్థః । ప్రాచ్యాది

దిగాత్మికేతి యావత్ । పంచశీర్షాణి యస్యాః సా పంచశీర్షా । వ్యాకరణం ప్రథమం శిరః। శిక్షా ద్వితీయం । కల్ప స్తృతీయం । నిరుక్తం చతుర్థం। జ్యోతిషా మయనం పంచమం । షడంగాత్మికేతి యావత్ । యద్వా సద్యోజాతాదిపంచముఖవతీ త్యభిప్రాయః। ఉపనయనాఖ్యే కర్మణి వినియుజ్యత ఇతి వినియోగః।

అథ జపవిధిః ।

కుశబృశ్యా మాసీనః కుశోత్తరాయాం వా కుశపవిత్రపాణిః ఉదఙ్ముఖః సూర్యాభిముఖో వా అక్షమాలా మాదాయ దేవతాం ధ్యాయ న్మంత్రజపం కుర్యాత్ । మంత్రజపశబ్దయో ర్నిర్వచన ముక్తం—

మకారం మన ఇత్యాహుః త్రకారం త్రాణ మేవచ ।
మన స్త్రాణసమాయుక్తో మంత్ర ఇ త్యభిధీయతే ॥
జకారో జన్మవిచ్ఛేదః పకారః పాపనాశనః ।
జన్మకర్మహరో యస్మా త్తస్మా జ్జప ఇతి స్మృత ఇతి ॥

ఆసీన ఇతి విషయం సాయంమధ్యందిన విషయం। తదుక్తం—

పూర్వాం సంధ్యాం జప న్తిష్ఠే త్సావిత్రీ మార్క దర్శనాత్।
పశ్చిమాంతు సమాసీనః సమ్యగృక్ష విభావనాత్ ॥

ఆఋక్షవిభావనా దితి ఛేదః । ఆనక్షత్రదర్శనా దితి శేషః । తస్య ఫలమాహ—

పూర్వాం సంధ్యాం జపం తిష్ఠ న్నైశ మేనో వ్యపోహతి ।
పశ్చిమాంతు సమాసీనో మలం హంతి దివాకృతం ॥

నైశ మేనః నిశాసంబంధి పాప మిత్యర్థః । సంధ్యయోశ్చ బహిర్గ్రామా దాసనం వాగ్యత శ్చేతి వచనాత్ స్థానాసనే విహితే।

తత్రాసనం స్థితే రప్యుపలక్షణం । వాగ్యమనం చ లౌకికవాఙ్ని
వర్తనం । గాయత్రీజపస్య ప్రధానత్వా దుదయానంతరం గౌణ
కాలే జపం కుర్వ న్నపి తిష్ఠ న్నేవ కుర్యాత్ । తిష్ఠే దాసూర్య
దర్శనా దిత్యాది వచనంతు జపస్య ముఖ్యకాలవిధిపరం । న
తూదయానంతర మాసనవిధిపరం । అగ్నికార్యం తతః కుర్యా
దితి ఉదయానంతరం హోమవిధానాత్ । ఉదయానంతర
మాసీతేతి వచనాభావాచ్చ ॥

జప సంఖ్యానియమః । తదుక్తం—
సహస్రపరమాం దేవీం శతమధ్యాం దశావరాం ।
గాయత్రీంతు జపే న్నిత్యం సర్వపాపప్రణాశినీ మితి స్మృతేః ।
దశావరా మిత్యాపద్విషయ మాశౌచవిషయంచ । సహస్ర
కృత్వ ఇతిచ వానప్రస్థాది విషయం । శత మిత్యనుదితహోమి
గృహస్థబ్రహ్మచారివిషయం । ఉదితహోమినస్తు సావిత్రీ
మాఽఽర్క దర్శనా దిత్యుక్తం ద్రష్టవ్యం । అత్రావృత్తిగణనే
అక్షమాలా విహితా । నిందితాతు తులసీకాష్ఠ సంభూతా ।
తదుక్తం—తులసీకాష్ఠసంభూతాం స్కంధే మాలాం బిభర్తి
యః । స శూద్రవ ద్బహిష్కార్యః సర్వస్మా ద్ద్విజకర్మణః ॥
అక్షమాలాభావేపి నక్షతిః । తస్య పర్వభి రపి కర్తుం శక్యత్వాత్ ।
తదుక్తం—పర్వభిస్తు జపే ద్దేవీ మన్యత్రానియమ స్స్మృతః ।
గాయత్ర్యా వేదబీజత్వా ద్వేదః పర్వసు గీయతే ఇతి ॥
ఆరభ్యానామికాయాస్తు మధ్యమే పర్వణి క్రమాత్ ।
తర్జనీమూలపర్యంతం జపే ద్దశసు పర్వసు ॥
మధ్యమాంగులి మూలేతు య త్పర్వద్వితయం భవేత్ ।

తద్వై మేరుం విజానీయా జ్జపే త న్నాతిలంఘయేత్ ॥
పర్వభిస్తు జపం కార్యో నాంగులీనాం నిపాతనైః ।
నిపాతనైస్తు య జ్జప్తం తత్సర్వం రాక్షసం భవేత్ ॥

నియమాంతర మాహ—

స్వరవర్ణపదై ర్వాక్యం శుద్ధ మావర్తయ న్జపేత్ ।
న కంపయే చ్ఛిరోగ్రీవాం దంతా న్నైవ ప్రఘట్టయేత్ ॥

మంత్రస్వరూప మాహ—

ప్రణవవ్యాహృతియుతాం గాయత్రీంతు తతోజపేత్ ।
సమాహితమనా స్తూష్ణీం మనసా వాపి చింతయేత్ ॥

తస్య ఫల మాహ—

ఏత దక్షర మేతాంచ జప న్వ్యాహృతిపూర్వికాం ।
సంధ్యయో ర్వేదవిద్విప్రో వేదపుణ్యేన యుజ్యత ఇతి॥

ఏతదక్షరం ప్రణవః । ఏతాం గాయత్రీం । అత్రేయం వ్యవస్థా—

సంపుటైకషడోంకారా గాయత్రీ త్రివిధా మతా ।
తత్రైకప్రణవా గ్రాహ్యా గృహస్థై ర్జపకర్మణి ॥

గృహస్థపత్తు జపవ్యా సదైవ బ్రహ్మచారిభిః ।
సంపుటాచ షడోంకారా భవేతా మూర్ధ్వరేతసాం॥

గృహస్థో బ్రహ్మచారీచ ప్రణవాద్యా మిమాం జపేత్ ।
అంతే యః ప్రణవం కుర్యా న్నాసౌ వృద్ధి మవాప్నుయాత్ ॥

అర్థానుసంధానపూర్వికాం ఛిన్నపాదాం గాయత్రీంతు జపేత్ ।
తదుక్తం—త్రిసంధ్యాసు జపే ద్దేవీం విచ్ఛిద్యైవ పదత్రయం।
అవిచ్ఛిన్నాం జపే ద్యస్తు రౌరవం నరకం వ్రజేత్ ॥

అన్యచ్చ—అచ్ఛిన్నపాదా గాయత్రీ బ్రహ్మహత్యాం ప్రయ

చ్ఛతి। ఛిన్నపాదాతు గాయత్రీ బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతి॥
అన్యచ్చ—అచ్ఛిన్నపాదం గాయత్ర్యా జపం కుర్వంతి యే
ద్విజాః। అధోముఖా స్తే తిష్ఠంతి కల్పకోటిశతాన్య పీతి।
తస్మా త్పాదత్రయం ఛిత్వా జపయజ్ఞం సమాచరేత్॥
జపయజ్ఞస్తు త్రివిధః—
వాచికాఖ్య ఉపాంశుశ్చ మానసశ్చ త్రయః స్మృతాః।
త్రయాణాం జపయజ్ఞానాం శ్రేయాం త్స్యాదుత్తరోత్తరః।
ఏతేషాం లక్షణ మాహ—
య దుచ్చనీచస్వరితై స్స్పష్టై స్స్పష్టపదాక్షరైః।
మంత్ర ముచ్చారయే ద్వాచా జపయజ్ఞ స్స వాచికః॥
శనై రుదీరయే న్మంత్ర మీష దోష్ఠౌ ప్రచాలయేత్।
కించి చ్ఛబ్దం స్వయం విద్యా దుపాంశు స్స జప స్స్మృతః॥
విజ్ఞాయ చాక్షరశ్రేణ్యాం వర్ణా ద్వర్ణం పదా త్పదం।
మంత్రార్థచింతనం భూయః కథ్యతే మనసో జపః॥
ఉత్తమం మానసం జప్య ముపాంశు ర్మధ్యమం స్మృతం।
అధమం వాచికం ప్రాహుః సర్వమంత్రేషు వై ద్విజాః॥
జపనియమ మాహ—
కృష్ణోత్తానకరౌ ప్రాతః సాయంచాధోముఖౌ తథా।
మధ్యే స్తబ్ధకరాభ్యాంతు జప ఏవ ముదాహృతః।
అపవిత్రకరోఽశుద్ధః ప్రలపన్ న జపే త్క్వచిత్।
అప్రావృతకరో వాపి శిరసి ప్రావృతోపిచ॥
మనస్సంతోషణం శౌచం మౌనం మంత్రార్థచింతనం।
అవ్యగ్రత్వ మనిర్వేదో జపసంపత్తిహేతవః॥

యది వాగ్యమలోపస్స్యా జ్జపాదిషు కదాచన ।
వ్యాహరే ద్వైష్ణవం మన్త్రం స్మరేద్వా విష్ణు మవ్యయం॥
వైష్ణవమంత్రస్తు తద్విష్ణో రితి ॥

అథ ధ్యానం ।

అత్ర జపే అంతరంగ సాధనం మనస్సంహరణం । తచ్చ మనశ్చలస్వభావం ఆలంబనం వినా నతిష్ఠతీతి సగుణమూర్తిధ్యానం విహితం । తచ్చ యథాధికారం కర్తవ్యం । మందాధికారిణా ముద్దిశ్య యత్సామాన్యతో విహితం ధ్యానం తదత్ర నిరూప్యతే । యా సంధ్యోక్తా సైవ మంత్రదేవతా విగ్రహవతీ ఖలూపాస్యతే, తాం సర్వదైకరూపాం ధ్యాయే దనుసంధ్య మన్యోన్యభిన్నరూపాం వా ।

య దేకరూపాం ఋగ్యజుస్సామప్రతిపదాం తిర్యగూర్ధ్వాధర దిక్షు షట్కుక్షిం పంచశిరసం అగ్నిముఖీం విష్ణుహృదయాం బ్రహ్మశిరస్కాం రుద్రశిఖాం దండకమండల్వక్షసూత్రాభయాంక చతుర్భుజాం శుభ్రవర్ణాం శుభ్రాంబరానులేపనస్రగాభరణాం శరచ్చంద్రసహస్రప్రభాం సర్వదేవమయీ మమూం దేవీం గాయత్రీ మేకా మేవ తిసృషు సంధ్యాసుధ్యాయేత్ ॥

అథ యది భిన్నరూపాం తాం ప్రాతర్బాలాం బాలాదిత్య మండలమధ్యస్థాం రక్తవర్ణాం రక్తాంబరానులేపనస్రగాభరణాం చతుర్వక్త్రాం కమండల్వక్షసూత్రాభయాంక చతుర్భుజాం హంసాసనారూఢాం బ్రహ్మదేవత్యాం ఋగ్వేద ముదాహరంతీం భూర్లోకాధిష్ఠాత్రీం గాయత్రీం నామ దేవతాం ధ్యాయేత్ ॥

అథ మధ్యం దినే తాం యువతీం యువాదిత్యమండలమధ్యస్థాం శ్వేతవర్ణాం శ్వేతాంబరానులేపనస్రగాభరణాం పంచవక్త్రాం ప్రతివక్త్రం త్రినేత్రాం చంద్రశేఖరాం త్రిశూలఖడ్గఖట్వాంగ డమరుగాంకచతుర్భుజాం వృషభాసనారూఢాం రుద్రదేవత్యాం యజుర్వేద ముదాహరంతీం భువర్లోకాధిష్ఠాత్రీం సావిత్రీం నామ దేవతాం ధ్యాయేత్ ॥

అథ సాయం తాం వృద్ధాం వృద్ధాదిత్యమండలమధ్యస్థాం శ్యామలవర్ణాం శ్యామాంబరానులేపనస్రగాభరణా మేకవక్త్రాం శంఖచక్రగదాపద్మాంకచతుర్భుజాం గరుడాసనారూఢాం విష్ణుదేవత్యాం సామవేద ముదాహరంతీం స్వర్లోకాధిష్ఠాత్రీం తాం సరస్వతీం నామ దేవతాం ధ్యాయే దితి సర్వత్రాద్వైత భావనా హ్యేవ విధీయతే । తథాహి—

నభిన్నాం ప్రతిపద్యేత గాయత్రీం బ్రహ్మణా సహ ।
సోహ మస్మీ త్యుపాసీత విధినా యేనకేనచిత్ ॥

అద్వైతే శ్లోకాభవంతి—

ముక్తావిద్రుమహేమనీలధవళచ్ఛాయై ర్ముఖై స్త్రీక్షణై ।
ర్యుక్తా మిందు నిబద్ధరత్నమకుటాం తత్త్వార్థవర్ణాత్మికాం ।
గాయత్రీంవరదాభయాంకుశకశాః శుభ్రం కపాలం గదాం।
శంఖం చక్ర మథారవిందయుగలం హస్తైర్వహంతీం భజే॥

బ్రహ్మాణీ చతురాననాక్షవలయా కుంభంకరైస్స్రుక్స్రువం।
బిభ్రాణారుణకాంతి మిందువదనా ఋగ్రూపిణీ బాలికా ।
హంసారోహణకేళి కాంబరమణి ర్బింబాంచితా భూషితా ।
గాయత్రీ హృది భావితా భవతు న స్సంపత్సమృద్ధి స్సదా॥

రుద్రాణీ నవయౌవనా త్రినయనా వ్యాఘ్రచర్మాంబరా
ఖట్వాంగత్రిశిరాక్షసూత్రవలయా భూతి ర్ధనానాంబికా ।
విద్యుత్పింగజటాకలాపవిలసద్బాలేందుమౌళిశ్రియై ।
సావిత్రీహృద్విభావితా భవతు మే ధ్యేయా యజూరూపిణీ॥

సంధ్యా సాత్ర సరస్వతీ భగవతీ పీతాంబరాడంబరా ।
సంధ్యా సామనపు ర్నతా ఘర్జణముద్రాత్రాంచితా వైష్ణవీ ।
తార్క్ష్యస్థా మణినూపురాంగదమహాగ్రైవేయ భూషోజ్వలా ।
హస్తాలంబిత శంఖచక్రసగదా భూత్యై శ్రియై చాస్తునః ॥

ఇదంతు సంధ్యాదేవతాయాః త్రైకాలిక ధ్యానం శ్రీవిద్యాంగభూత బాలాపంచదశీషోడశీరూప త్రిమూర్తిధ్యానసదృశ మితి స్పష్ట మనగమ్యతే. । అత స్సంధ్యాదేవతా శ్రీవిద్యాఽభిన్నేతి విజ్ఞాయతే। సంధ్యాదేవతాయాః వాచకః గాయత్రీతి ప్రసిద్ధా। సాచ ద్వివిధా — ప్రకటా గుప్తా చేతి । ప్రకటా సుప్రసిద్ధా వక్ష్యమాణా। గుప్తా తు శ్రీవిద్యా గురుముఖైక వేద్యా । గుప్తాయాస్తు ముఖ్యకాలో మధ్యరాత్రసంధి రితి విజ్ఞాయతే । తథా చోక్తం—

గాయత్రీనామ పూర్వాహ్నే సావిత్రీ మధ్యమే దినే ।
సరస్వతీచ సాయాహ్నే మధ్యరాత్రే మహేశ్వ రీతి ॥

అన్యచ్చ—సంధ్యా చతుర్విధా జ్ఞేయా బాలా కౌమారయౌవనా। ప్రౌఢాచ నిష్కలా చేతి సంధ్యాదేవ్యః ప్రకీర్తితాః॥

ప్రాతఃకాలే మహాదేవీ విద్యా వాగీశ్వరీమతా ।
కామేశ్వరీచ మధ్యాహ్నే సాయాహ్నే పురభైరవీ॥
మధ్యరాత్రే మహాదేవీ జ్ఞేయా త్రిపురసుందరీ ॥

యచ్చ జపాదౌ కేచి న్న్యాసముద్రాదికం కుర్వంతి తత్తు న సంధ్యాకర్మాంగం । సంధ్యావిధాయకేషు గృహ్యేషు మన్వాది స్మృతిషు చానుక్తత్వాత్ । కింతు మాతామహశ్రాద్ధవత్ కృతేఽభ్యుదయః అకృతేతు న ప్రత్యవాయః । యత్తు కైశ్చి న్నిబంధనకారై ర్వర్ణితం భూశుద్ధ్యాదిన్యాసజాలాంతం కర్మ తత్తు న సంధ్యాకర్మాంగం । కింతు పృథగుపాసనాంగ మేవేత్యలం ॥

అథ గాయత్రీమంత్రార్థః ।

అస్య గాయత్రీమంత్రస్య విశ్వామిత్రఋషిః । గాయత్రీ ఛందః । పరమాత్మా దేవతా । సవితా వా । ప్రాణాయామే జపేఽర్ఘ్యదానే వా వినియోగః ।

సవితుః సర్వజగతః ప్రసవితుః జగత్కారణస్య । దేవస్య ద్యోతనస్వభావస్య స్వయంప్రకాశచిదేకరసస్య । వరేణ్యం వరణీయం సర్వైః ప్రార్థనీయత్వాత్ । భర్గః భ్రస్జ భర్జనే అంచంచీత్యాదినా ఔణాదికో సుక్ ప్రత్యయః। ప్రకృతిప్రాకృతిలక్షణస్య సంసారస్య దాహకం । యః ధియః ధీవృత్తీః । ప్రచోదయాత్ సదా ప్రేరయతి । తస్య బుద్ధ్యాదిప్రేరకస్య సవితుర్దేవస్య। వరేణ్యం పరమానందైకరసం తన్నిర్గుణం । భర్గః సకారణసంసారదాహకం తేజః । ధీమహి ధ్యాయామ ఇతి । యద్వా—

తదిత్యేతత్ పరంబ్రహ్మ ధ్యేయం తత్సూర్యమండలే ।
సవితుః సకలోత్పత్తి స్థితిసంహారకారిణః ॥
వరేణ్య మాశ్రయణీయం య దాధార మిదం జగత్ ।
భర్గః స్వసాక్షాత్కారేణ అవిద్యా తత్కార్య దాహకం ॥
దేవస్య జ్ఞానరూపస్య స్వానందాత్క్రీడతోపివా ।

ధీఃప వ్యాహం స ఏవేతి తేనైవాభేదసిద్ధయే ॥
ధియోఽంతఃకరణే వృత్తీః ప్రత్యక్ప్రవణకారిణీః ।
య ఇత్యాహ మవ్యక్తం సత్యజ్ఞానాదిలక్షణం ॥
నోఽస్మాకం బహూనాం ధ్యాతృభేదే నానేకదేహినాం ।
ప్రచోదయాత్ ప్రేరయతి సత్యజ్ఞానాదిలక్షణ । ఇతి॥

యద్వా—తచ్ఛబ్దశ్రుతేః యచ్ఛబ్దోఽధ్యాహార్యః । సవితుః జగతః ప్రసవితుః—"సవితా వై ప్రసవానామీశే ఉత శిషే ప్రసవస్య త్వన్మోఽర్క" ఇత్యాది శ్రుతేః । వరేణ్యం వృఞ్ సంభక్తౌ ఏణ్య ప్రత్యయః సర్వేషాం భజనీయం । భర్గః ప్రకాశప్రదానేన జగతో బాహ్యాభ్యంతరతమోభంజనాద్వా కాలాత్మకతయా సకలకర్మఫలపాకహేతుత్వేన భర్జనాద్వా వృష్టిప్రదానేన భూతానాం భరణాద్వా భర్గః । దేవస్య ద్యోతమానస్య । ధీమహి ధ్యై చింతాయాం । దేవస్య సవితుర్వరేణ్యం యద్భర్గః తద్ధ్యాయామః । తచ్ఛబ్దో బ్రహ్మవాచకత్వేన చ ప్రసిద్ధః । తద్బ్రహ్మేతి శ్రుతేః । ఓం తత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధ ఇతి స్మృతేశ్చ । ఆదిత్యమండలాంతర్వర్తినం పురుషమనుచింతయామః । య ఏషోఽంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషః అథ య ఏష ఏతస్మిన్మండలేఽర్చిషి పురుష ఇత్యాది శ్రుతేః । యః సవితా నోఽస్మాకం ధియః హానోపాదానాదివిషయాణి జ్ఞానాది । ప్రచోదయాత్ ప్రచోదయతి ప్రవర్తయతి । తస్య సవితుస్తద్భర్గశ్చింతయామ ఇతి॥

అథ గాయత్రీమహిమా ।

చతుర్ణామపి వేదానాం గాయత్రీ జననీ భవేత్ ।

తముపాస్తేఽథయో నిత్యం స విప్రః పంక్తిపావనః ॥
గాయత్ర్యాస్తు పరం నాస్తి శోధనం పాపకర్మణాం ।
గాయత్రీమాత్రసారోఽపి వరో విప్ర స్సుయంత్రితః ॥
తద్విత్ర్యృచా సమో నాస్తి మంత్రో వేద చతుష్టయే ।
సర్వే వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ దానాని చ తపాంసి చ ॥
సమాని కలయా ప్రాహు ర్మునయో న తదిత్ర్యృచః ॥
పరిహార్యాపి వేదాం స్త్రీన్ కర్మాణి వివిధాని చ ॥
సావిత్రీమాత్ర మాశ్రిత్య ద్విజో భవతి నిర్భయః ॥

అథ గాయత్ర్యుద్వాసనమ్ ।

గాయత్రీజపానంతరం హృద్యుద్వాసనం విధీయతే । తదుక్తం—

ఏవం జప్త్వా యథాశక్తి హృద్యదితేతు దివాకరే ।
ఉత్తమేత్యనువాకేన హృద్యుద్వాస్యతు యథాగతం ॥
ఉపస్థానం స్వకై ర్మంత్రై రాదిత్యస్యతు కారయేత్ ॥
ఉత్తమే శిఖరే దేవీ భూమ్యాం పర్వత మూర్ధని
బ్రాహ్మణేభ్యోఽభ్యనుజ్ఞాతా గచ్ఛ దేవి యథాసుఖం ॥

ఉత్తమేత్యనువాకస్య వామదేవ ఋషిః । అనుష్టుప్ఛందః । గాయత్రీ దేవతా । గాయత్ర్యుద్వాసనే వినియోగః ॥

మంత్రార్థస్తు—ఉత్తమే శిఖర ఇతి । దేవి దేవనశీలా । విభక్తి వ్యత్యయః । హేదేవి దేవనశీలే భూమ్యా మాగత్య బ్రాహ్మణేభ్యోఽస్మభ్య మనుజ్ఞానం కృత్వా । ఉత్తమే ఉత్కృష్టతమే । శిఖరే సర్వస్మా దుచ్ఛ్రితే పర్వతమూర్ధని సు[illegible]ః మూ[illegible] । బ్రహ్మలోకే స్వస్థానే । యథా సుఖం గచ్ఛ । యద[illegible]— భూమ్యాంస్థితో యః పర్వతో మేరు స్తస్య మూర్ధని ఉపరిభాగే

యదుత్తమం శిఖరం తస్మిన్ జాతే హేదేవి బ్రాహ్మణేభ్యః త్వదుపాసకేభ్యః యథా సుఖం స్వస్థానం గచ్ఛ। కీదృశీత్వం— అభ్యనుజ్ఞాతా అర్థా ద్బ్రాహ్మణై రవేతి బోధ్యమ్ ॥

అథాదిత్యోపస్థానమ్।

ఉపస్థానం స్వశాఖోక్తై ర్మంత్రై రాదిత్యస్యతు కారయేదిత్యత్రస్వశా ఖీతి స్వశాఖాక్తై ర్మంత్రైః। తాః మంత్రాః కాలభేదేన భిన్నాః। తద్యథా—ఇమంమేవరుణ తత్వాయామి యచ్చిద్ధి యత్కించేదం కితవాస ఇతి పంచభిః సాయం। మిత్రస్యచర్షణీ జనా ప్రసమిత్రేతి తిసృభిః ప్రాతః। అసత్యే నోద్వయం తమసస్పరి ఉదుత్యం చిత్రం తచ్చక్షుర్దేవహితం యఉదగా దిత్యష్ఠభిః మధ్యం దినే ఇతి ॥ తాః యథాక్రమం వ్యాఖ్యాస్యంతే॥

ఇమంమే వరుణ శ్రుధీ హవ మద్యాచ మృడయ త్వామవస్యురాచకే।

ఇమంమ ఇత్యస్య శునశ్శేఫఋషిః గాయత్రీ ఛందః వరుణో దేవతా సూర్యోపస్థానే వినియోగః। యద్యపి వారుణీభిఃవరుణస్యైవ ఉపస్థానం లింగవశా త్ప్రాప్తం తథాపి శ్రుతిప్రాబల్యా త్తల్లింగం బాధిత్వా ఐంద్ర్యా గార్హపత్య ముపతిష్ఠత ఇతి వత్ ఆదిత్యోపస్థాన ఏవ మంత్రా వినియుజ్యంతే। తథా చోక్తం— వారుణీభి రాదిత్య ముపస్థాయ ప్రదక్షిణం కుర్వన్ దిశో నమస్కుర్యా దితి।

శునశ్శేఫః వరుణం ప్రార్థయతే ఇమం మే వరుణ ఇతి। హేవరుణ మే అస్మదీయం। ఇమం హవం స్తోత్రం। శ్రుధీ శ్రుణు। శ్రుత్వాచ అద్యైవ మాం మృడయ సుఖయ। అద్యా

ఇతి దీర్ఘశ్ఛాందసః । యస్మాదహం త్వాం అవస్యోః రక్షణమాత్మని ఇచ్ఛన్ । అచ కే అభిముఖ్యేన ప్రార్థయామి ।

తత్త్వాయామి బ్రహ్మణా వందమాన స్తదాశాస్తే యజ
మానో హవిర్భిః అహేడమానో వరుణేహ బోధ్యురు
శగ్ంస మా న ఆయుః ప్రమోషీః ।

తత్త్వాయామీత్యస్య త్రిష్టుప్ఛందః । శేషం పూర్వవత్ । తత్త్వాయామీతి—హే వరుణ బ్రహ్మణా మంత్రేణ వందమానః స్తువన్ । తత్ తదర్థం । చతుర్థ్యా లుక్ । తదర్థమేవ త్వా త్వాం । యామి భజే । యజమానోఽపి సర్వః తదేవాశాస్తే ప్రార్థయతే । హవిర్భిశ్చ పురోడాశాదిభిః । హే ఉరుశంస బహుభిః యజమానైః స్తూయమాన వరుణ । ఇహ అస్మిన్ కాలే । అస్మదీయాం విజ్ఞాపనాం । అహేడమానః అక్రుద్ధ్యన్ । అనాదర మకుర్వన్ వా । బోధి బుధ్యస్వ । ఛాందస మేతత్ । కింపున స్తత్ర ప్రార్థనీయ ఇత్యత ఆహ మానయతి । నః అస్మాక మాయుః జీవితం । మా ప్రమోషీః మాపహార్షీః ।

యచ్చిద్ధితే విశోయథా ప్రదేవ వరుణ వ్రతం । మినీమసి
ద్యవిద్యవి ।

యచ్చిద్ధిత్యస్య గాయత్రీఛందః । శేషం పూర్వవత్ । యచ్చిద్ధిత ఇతి । చిత్ హి ఇతి ద్వావపి నిపాతౌ । హే దేవ వరుణ । తే తవ । యచ్చిద్వ్రతం యత్కించిదపి కర్మ ఉపాసనాత్మకం । ద్యవిద్యవి దివసే దివసే । ప్ర ప్రకర్షేణ మినీమసి హింసితవంత ఏవ । తత్ర దృష్టాంతః యథా విశః మనుష్యాః స్వస్వ వ్యాపారం యథా తర్కయంతి తద్వదితి । యద్వా అజ్ఞాని మను

ష్యాః విహితం కర్మ లుంపం తీతి । అత్రాయం భావః । త్వదయ మేవ సర్వదా తర్కయామః । తస్మాత్ త్వామేవ పరిచరామేతి। యద్వా మదీయవ్రతలోపనిమిత్తకాపరాధం క్షమస్వేతి వా । అభిప్రాయభేదస్తు ప్రమినీమసి ఇతి శబ్దార్థభేదేన గ్రాహ్యః ।

యత్కించేదం వరుణ దైవ్యే జనేఽభిద్రోహం మను ష్యా శ్చరామసి । అచిత్తీ యత్తవ ధర్మా యుయోపిమ మా న స్తస్మా దేనసో దేవ రీరిషః ।

యత్కించేద మిత్యస్య వశిష్ఠ ఋషిః । త్రిష్టుప్ఛన్దః । శేషం పూర్వవత్ ॥

యత్కించేతి — హే వరుణ । దైవ్యే దేవసమూహరూపే జనే । యత్కించి దిద మీదృశం । అభిద్రోహం అపచారం పాపరూపం । మనుష్యాః వయం యచ్చరామసి కృతవంతః । అచిత్తీ ప్రథమా బహువచనస్య ఈకారః । అచిత్తా అజ్ఞానినో వయం । యద్వా అచిత్త్యా అజ్ఞానే నేతివా । తృతీయాలోప శ్ఛాందసః। తవ ధర్మా ధర్మం పరిచర్యారూపం। దీర్ఘశ్ఛాందసః। యత్ యుయోపిమ నాశితవంతః । మేతి ప్రతిషేధార్థః । నః అస్మాన్ । తస్మా దేనసః పాపాత్ । మా రీరిషః మా హింసీ రిత్యర్థః । ధర్మలోపనిమిత్త మేనః పరిహృత్య అస్మాన్ పరి పాలయ ఇత్యర్థః ।

కితవాసో యద్రిరిపు ర్నదీవి యద్వాఘా సత్య ముత య న్న విద్మ । సర్వాతా విష్య శిధిరేవదేవాథా తే స్యామ వరుణ ప్రియాసః ।

కితవాస ఇత్యస్య అత్రిఋషిః । త్రిష్టుప్ ఛందః । శేషం పూర్వవత్ ।

కితవాస ఇతి — కితవాసః కింతవాస్తీత్యాచక్షాణాః కితవాః ధూర్తసఖానాః అన్యవిషయే యత్పాపం । రిరుపుః ఆరోపితవంతః । న దీవి దేవస్థాన ఇవ । నేతి ఇవార్థే । యద్వా ఘేతి ఏవకారార్థే వా వర్తతే। సత్యమేవ । ఉత యన్నవిద్మ యదపి వయం న జానీమః । యథా కితవా దేవస్థానే పరస్పరం సత్యమసత్యంచ వదంతి తద్వత్ । సర్వాతా సర్వాణి తాని । విష్య అపనీయ। శిథిరేవ శిథిలానీవ । అథ అనంతరం హేవరుణ । తే తవ । ప్రియాసః ప్రియాః స్యామ ॥

మిత్రస్య చర్షణీధృతః శ్రవో దేవస్య సానసిం సత్యం చిత్ర శ్రవస్తమం ।

మిత్రస్యేతి మంత్రస్య విశ్వేదేవా విశ్వామిత్రో వా ఋషయః। గాయత్రీ ఛందః। మిత్రో దేవతా । సూర్యోపస్థానే వినియోగః ।

మిత్రస్యేతి— మిత్రస్య సూర్యస్య । చర్షణయో మనుష్యాః । కృషేరాదేశ్చచే ఇత్యౌణాదికో ణిక్ ప్రత్యయః । ఆదేః చకారాదేశశ్చ । తాన్ ధారయతి వృష్టిప్రదానద్వారేణేతి చర్షణీ ధృత్ । తస్య శ్రవ ఇతి దీప్తిర్యశో వా। తదిహ ఉపచారాత్తద్వన్మండలే వర్తతే । దేవస్య ప్రకాశమానస్య । సానసిం మండల విశేషణమేతత్। షణసంభక్తా విత్యస్య అసిన్ ప్రత్యయాంతస్య ఛాందసమేత ద్రూపం । యోగిభిస్సంభజనీయ మిత్యర్థః । సత్యం పరమార్థభూతం । చిత్రశ్రవస్తమం చిత్రాణి శ్రవాంసి తేజాంసి

యేషా మగ్న్యాదీనాం త ఇమే చిత్రశ్రవసః త్తేషాం మధ్యే ఉత్కృష్టం । ఏవం భూతం వయం విందామ ఇతి వాక్యశేషః ।

మిత్రో జనాన్యాతయతి ప్రజానన్ మిత్రో దాధార
పృథివీ ముతద్యాం మిత్రః కృష్టీ రనిమిషాభిచష్టే
సత్యాయ హవ్యం ఘృతవ ద్విధేమ ।

మిత్రో జనాన్నితి మంత్రస్య త్రిష్టు ప్ఛందః । శేషం పూర్వవత్ ।

మిత్రో జనాన్ సర్వమిదం కరతలామలకవత్ ప్రజానన్ పశ్యన్ । మిత్రః సూర్యః । జనాన్ యాతయతి వ్యాపారయతి స్వే స్వే కర్మణి వ్యాపారవతః కరోతి । మిత్రః దాధార ధారయతి పృథివీం ద్యాం దివ మపి । యద్వా వృష్టిప్రదానేన ధారయతి ఉపలక్షణం చైతత్ సకలభువనానాం । కించ మిత్రః కృష్టీః కృష్టయో మనుష్యాః । తాన్ పుణ్యాపాపయోః ప్రవర్తమానాన్ । అనిమిషా సుపాంసులు గిత్యాకారః । అనిమేషేన దివ్యేన చక్షుషా । అభిచష్టే అభిముఖ్యేన పశ్యతి । యద్వా అనిమిషాన్ వా దేవా నిత్యర్థః । విభక్తిలోప శ్ఛాందసః । తస్మై సత్యాయ నిత్యరూపాయ మిత్రాయ । హవ్యం చరుపురోడాశాది । ఘృతవత్ ఘృతసిక్తం । విధేమ దద్మ ఇత్యర్థః ।

ప్రసమిత్ర మర్తో అస్తు ప్రయస్వా న్యస్త ఆదిత్య శిక్షతి
వ్రతేన న హన్యతే న జీయతే త్వోతో నైన మంహో
అశ్నో త్యంతితో న దూరాత్ ॥

ప్రసమిత్రేత్యస్య త్రిష్టుప్ఛందః శేషం పూర్వవత్ ।

ప్రసమిత్రేతి—హే మిత్ర । సః మర్తః మర్త్యః । ప్రాస్తు భవతు । కీదృశః—ప్రయస్వాన్ ప్రయ ఇతి అన్ననామ తద్వాన్ । భూమ్ని మతుప్ప్రత్యయః । బహ్వన్నో భవతు । కోసా యో యజమానః । తే తుభ్యం । ఆదిత్య అదితేః పుత్ర । శిక్షతి దదాతి । వ్రత మితి కర్మనామ । వ్రతేన యాగాఖ్య కర్మణాం ప్రకృతత్వాత్ ఘృతవద్ధవి రితి సంబధ్యతే । కర్మణి యో హవి ర్దదాతి సః ప్రయస్వాన్ భవ త్వితి యావత్ । న కేవల మన్నవా నేవ భవ త్వితి। కిం తర్హి—న హన్యతే మృత్యునా । న జీయతే జ్యా వయోహానౌ శతవత్సరలక్షణా దాయుషో నహీయతే । యద్వా— నైరిభి ర్నాభిభూయతే। త్వోతః ఉత ఇతి వ్యేఞో రక్షణార్థస్య రూపం । త్వయా రక్షిత ఇత్యర్థః । నైన మేనం త్వదారాధనపరం । అంహః పాపం । నాశ్నోతి । న సంబధ్నాతి । అంతితః సమీపే ఇహజన్మని । దూరాత్ పూర్వజన్మని । కృత మితి శేషః ॥

ఆసత్యేన రజసా వర్తమానో నివేశయ న్నమృతం మ
ర్త్యంచ హిరణ్యయేన సవితా రథేనాఽఽదేవో యాతి
భువనా విపశ్యన్ ।

ఆసత్యేనేత్యస్య హిరణ్య ఋషిః । త్రిష్టు ప్ఛందః । సవితా దేవతా । సూర్యోపస్థానే వినియోగః ॥

సత్యేన సత్సు స్తంభ కుంభాదిషు తాయమానేన । రజసా జ్యోతిషా। ఆవర్తమానః। అమృతం మర్త్యంచ అమరణధర్మణో దేవాన్ మరణధర్మణో మనుష్యాంశ్చ।నివేశయన్ వ్యాపారయన్

ఆదిత్యో హి స్వేన తేజసా సర్వం వ్యాపారయతి। హిరణ్మయేన స్వర్ణమయేన రథేన। సవితా కస్మాత్ సవితా అభ్యనుజ్ఞాతా దేవః ఆయాతి। భువనా భువనాని విపశ్యన్ సాక్షిరూపేణ వివిధం పశ్యన్నిత్యర్థః।

ఉద్వయం తమసస్పరి పశ్యంతో జ్యోతి రుత్తరం। దేవం
దేవత్రా సూర్యమగన్మ జ్యోతిరుత్తమం ॥

ఉద్వయ మిత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః। అనుష్టుప్ఛందః। పరంజ్యోతి ర్దేవతా। సూర్యోపస్థానే వినియోగః॥

ఉద్వయమితి—వయ ముపాసకాః। తమసస్పరి। పరి ర్వర్జనే। తమోవినాశ్య ఉద్గత మితి యావత్। జ్యోతిః తేజోమయం। ఉత్తరం ఉత్కృష్టం। దేవత్రా దేవానా మపి త్రాతారం సూర్యం॥ దేవం ఉత్ ఉద్గతం దేవం। పశ్యన్తః। ఉత్తమం జ్యోతిః। అగన్మ గమిష్యామః ముక్తయ ఇత్యర్థః।

ఉదుత్యం జాతవేదసం దేవం వహన్తి కేతవః దృశే
విశ్వాయ సూర్యం।

ఉదుత్య మిత్యస్య ప్రస్కణ్వ ఋషిః। గాయత్రీ ఛందః। సూర్యో దేవతా। సూర్యోపస్థానే వినియోగః॥

ఉదుత్యమితి—ఉత్ ఉ త్యం ఇతి ఛేదః। ఉ దితి పాదపూరణార్థః। త్యం తం। జాతాని భూతాని వేత్తీతి జాతవేదః। తం దేవం। కేతవః సహస్రసంఖ్యాదీధితయః। ఉద్వహంతి ఉద్గమయంతి। కిమర్థం—దృశే దర్శనాయ। విశ్వాయ విశ్వస్మై విశ్వస్య వా। సూర్యం సరణశీలం।

చిత్రం దేవానా ముదగా దనీకం చక్షు ర్మిత్రస్య వరుణ స్యాగ్నేః ఆప్రా ద్యావా పృథివీ అంతరిక్షగ్ం సూర్య ఆత్మా జగత స్తస్థుషశ్చ ।

చిత్రం దేవానా మిత్యస్య కుత్స ఋషిః । త్రిష్టు ప్ఛందః । శేషం పూర్వవత్ ॥

చిత్రం దేవానా మితి—దేవానాం అగ్న్యాదీనాం మధ్యే । చిత్రం అద్భుతం పూజ్యంవా । అనీకశబ్ద స్సేనావచనః । దేవ ద్విషా మహనోదక మిత్యర్థః । ఉదగాత్ ఉదైత్ । మిత్రస్య వ రుణస్య అగ్నేః చక్షుః—చక్షు ర్దేవానాం కి ముత మనుష్యాణా మితి శ్రుతేః । మిత్రః అహరభిమానీ దేవః । వరుణః రాత్ర్యభి మానీ । ఉభయో రభిమా న్యగ్నిః। తేషాం ప్రకాశ ఇత్యర్థః। ఆప్రాః ప్రథమపురుష స్థానే మధ్యమః । ద్యావా పృథివీ అంతరి క్షం । సర్వాన్ లోకాన్ స్వేన మహిమ్నా పూరయతి పంక్తి త్యల్లోకాన్ పరీత్యభూతాని పరీత్య సర్వాః ప్రదిశో దిశ శ్చేతి శ్రుతేః । సూర్యః ఆత్మా । జగతః జంగమస్య మనుష్యాదేః । తస్థుషః స్థావరస్య వృక్షాదేః । సర్వ స్యాయ మేవాత్మరూపేణ అవస్థితః ।

తచ్చక్షు ర్దేవహితం పురస్తా చ్ఛుక్ర ముచ్చరత్ । పశ్యే మ శరదశ్శతం జీవేమ శరదశ్శతం నందామ శరదశ్శతం మోదామ శరదశ్శతం భవామ శరదశ్శతగ్ం శృణవా మ శరదశ్శతం ప్రబ్రవామ శరదశ్శతం మజీతాః స్యామ శరదశ్శతం జ్యోక్చ సూర్యం దృశే ।

తచ్చక్షురిత్యస్య వశిష్ఠ ఋషిః । అనుష్టుప్ఛందః । శేషం పూర్వవత్ ॥

తచ్చక్షు రితి — తత్ జ్యోతిః । చక్షుః సర్వస్య సాక్షిభూతం । దేవహితం మగ్నిహోత్రాదిహవిః ప్రదానార్థ మహోరాత్రాదికాలస్య విభాజకతయా దేవానాం హితకరం । పురస్తాత్పూర్వస్యాం దిశి । శుక్రం శుక్ దీప్తిః సా అస్యాస్తీతి మత్వర్థీయో రప్రత్యయః । ఉచ్చరత్ ఉద్గచ్ఛత్ । త మాదిత్యాఖ్యం జ్యోతిః । పశ్యేమ । కియంతం కాలం — శరదశ్శతం సంవత్సరశతం జీవేమ ఇతి । సర్వసంపద్భి స్సహ జీవన మాశాస్యతే । న ప్రాణధారణ మాత్రం । నందామ సమృద్ధాః స్యామ । మోదామ హృష్టాః స్యామ । భవామ ఐశ్వర్యపాత్రాః స్యామ । శృణవామ ప్రియం శృణువామ । ప్రబ్రవామ ప్రవక్తారః స్యామ । అజీతాః స్యామ శత్రుభి రజితాః స్యామ । దీర్ఘ శ్ఛాందసః । జ్యోక్చ దీర్ఘకాలం । సూర్య ముక్తలక్షణం । దృశే పశ్యేమ ॥

య ఉదగా న్మహతోఽర్ణవా ద్విభ్రాజమానః సరిరస్య మధ్యా త్సమా వృషభో లోహితాక్షః సూర్యో విపశ్చి న్మనసా పునాతు ॥

య ఉదగా దితి— యః మహతః । అర్ణవాత్ సముద్రాత్ । ఉదగాత్ ఉద్గచ్ఛతి । విభ్రాజమానః విరాజమానః । సరిరస్య సలిలస్య । మధ్యాత్ సః వృషభః శ్రేష్ఠః । లోహితాక్షః పంకజాక్షః । సూర్యః విపశ్చిత్ విశుద్ధదృష్టిః । మనస

మా మాం। పునాతు శోధయతు । స్వపరిగ్రహా మోగ్యం స్వాయ మేవ కగో తీత్యర్థః ॥

ఉపస్థానఫల మాహ — మిత్రశ్చైనం గోపాయ త్యాదిత్య శ్చైనం స్వర్గంలోక మున్నయతి స ఏవ మే వాహరహా రహో రాత్రయో స్సంధి ష్వప్రతిష్ఠమానో బ్రహ్మలోక ముపజయతీతి

అథ నమస్కారాః ।

ఉపస్థాయ దిగ్భ్య దేవతాభ్యో నమస్కృత్య సంధ్యాయై సావిత్ర్యై సరస్వత్యై సర్వాభ్యో దేవతాభ్యో నమో నమ ఇత్యాది యథా స్వాచారం కుర్యాత్ ॥ అథ కామోకార్షీ మన్యురకార్షీ న్నమో నమ ఇత్యాది ॥

ఓం నమః ప్రాచ్యై దిశే యాశ్చ దేవతా ఏతస్యాం ప్రతివసం త్యేతాభ్యశ్చ నమో నమో దక్షిణాయైదిశే యాశ్చ దేవతా ఏతస్యాం ప్రతివసం త్యేతాభ్యశ్చ నమో నమః ప్రతీచ్యై దిశే యాశ్చ దేవతా ఏతస్యాం ప్రతివసం త్యేతాభ్యశ్చ నమో నమ ఉదీచ్యై దిశే యాశ్చ దేవతా ఏతస్యాం ప్రతివసం త్యేతాభ్యశ్చ నమో నమ ఊర్ధ్వాయై దిశే యాశ్చదేవతా ఏతస్యాం ప్రతివసం త్యేతాభ్యశ్చ నమో నమోఽధరాయై దిశే యాశ్చ దేవతా ఏతస్యాం ప్రతివసం త్యేతాభ్యశ్చ నమో నమోఽవాంతరాయై దిశే యాశ్చదేవతా ఏతస్యాం ప్రతివసం త్యేతాభ్యశ్చ నమో నమో గంగాయమునయోర్మధ్యే యే వసంతి తేమే ప్రసన్నాత్మాన శ్చిరంజీవితం వర్ధయంతి నమోనమో గంగాయమునయో ర్మునిభ్యశ్చ

నమో నమో గంగాయమునయో ర్మునిభ్యశ్చ నమః
సంధ్యాయై నమః। సావిత్ర్యై నమః।గాయత్ర్యై నమః।
సరస్వత్యై నమః । సర్వాభ్యో దేవతాభ్యో నమః । దే
వేభ్యో నమః।ఋషిభ్యో నమః మునిభ్యో నమః । గురు
భ్యో నమః । పితృభ్యో నమః॥

ఏవం సంధ్యా ముపాస్య చతుస్సాగరపర్యంత మిత్యనేన సర్వే
షాం శుభం ప్రార్థయన్ ప్రవరాన్వితస్వనామకీర్తనపురస్సరం
పరాం దేవతా మభివాద్య పితరా వగ్రజాన్ గురూన్ త్రివర్ష
పూర్వాం ఛ్ఛిష్టాం శ్చ పార్శ్వస్థా నభివాదయేత్ ॥

చతుస్సాగరపర్యంతం గోబ్రాహ్మణేభ్య శ్శుభం భవతు
... ... ప్రవరాన్విత ... ... గోత్రః ... ... సూత్రః
... ... శాఖాధ్యాయీ ... ... శర్మాఽ హం భో
అభివాదయే ॥

ఆత్మపాదౌ తథా భూమిం సంధ్యాకాలేఽభివాదయేత్ ।
ఆయు ర్విద్యాం ధనారోగ్యే ప్రాప్నోతి పురుష స్సదేతి ॥

అభివాదనప్రకార మాహ—

కర్ణయుగ్మం స్వహస్తాభ్యాం స్పృష్ట్వా జానుద్వయాదికం ।
చరణాంగుష్ఠపర్యంతం సమ్మృజ్యాతు శనైశ్శనైః॥ ఇతి శివమ్।

*

సంధ్యా దేయా త్సదాభీష్టా న్వీరరాఘవ స్వామినే।
యముద్దిశ్య కృతా వ్యాఖ్యా సంధ్యోపాస్తేః కలాభిదా।

ఇతి
శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యవర్యేత్యాది సకల
బిరుదావళీ విరాజమాన శృంగగిరి శ్రీవిరూపాక్ష
శ్రీవిద్యాశంకరపదమా వేశ ప్రకాశిత జగద్గురు
శ్రీకల్యాణానంద భారతీ మహాంతాచార్య
స్వామిభి ర్విరచితా కలాభిధా
సంధ్యోపాస్తే ర్వ్యాఖ్యా
విజయతేతరామ్

శ్రీ శ్రీ శ్రీ

శాలివాహనశకే విభవనామ్ని యశో జయ
వత్సరే ఆషాఢశుద్ధ నవమీ జయవాసరః ॥

శ్రీః

కాణ్వ సంధ్యా సూత్రమ్

*

౧. అథాతః కాణ్వ సంధ్యాం వ్యాఖ్యాస్యామః

౨. కాణ్వ స్తీర్థంగత్వా ప్రయతోఽభిషిక్తః ధౌతే వాససీ పరిధాయ ఊరూ కరౌ ప్రక్షాళ్య ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వోపవిశ్య తిలకం ధృత్వా పవిత్రపాణిస్స్వ బ్రాహ్మతీర్థే నాచమనం కుర్యాత్.

3. త్రిరపః ప్రాశ్య సోదకేనాంగుష్ఠమూలేన ద్విర్ముఖం ప్రమృజ్య సర్వాంగుళీభిరోష్ఠౌ స్పృష్ట్వా తర్జన్యంగుష్ఠాభ్యాం నాసికే అనామికాంగుష్ఠాభ్యాం చక్షుషీ శ్రోత్రే చ కనిష్ఠాంగుష్ఠాభ్యాం నాభిం పాణితలేన హృదయం కరాగ్రేణ మూర్ధానం బాహుమూలే చోపస్పృశేత్.

౪. ఏవం ద్విరాచమ్య త్రిః ప్రాణాయామం కుర్యాత్.

౫. అథ మమోపాత్త దురితక్షయద్వారా శ్రీ పరమేశ్వర ప్రీత్యర్థం మాధ్యాహ్నిక సంధ్యా ముపాసిష్యే ఇతి

మధ్యాహ్నే సాయం సంధ్యా ముపాసిష్యే ఇతి సాయం
ప్రాత స్సంధ్యా ముపాసిష్యే ఇతి ప్రాత స్సంకల్ప్యాప
ఉపస్పృశతి.

౬. తతోఽబ్లింగాభి రష్టభి శ్శిరసి యస్యక్షయాయ చేతి
పాదయోః సపవిత్రేణ పాణి నా మార్జనం కృత్వాఽ
ఽపః పునన్త్వితి మధ్యాహ్నే అగ్నిశ్చేతి సాయం సూర్య
శ్చేతి ప్రాతః అపః ప్రాశ్య పున రబ్లింగాభిస్సు మిత్రియా
న ఇత్యనేన చాత్మానం ప్రోక్షయేత్.

౭. తతో జలపూర్ణ హస్తం నాసికాగ్రే సంయోజ్య ద్రుప
దాదివే త్యుచ్చర న్నిశ్వస్య నవలోకయ న్వామే
నిక్షిపేత్.

౮. అథా చమ్య ప్రాణానాయమ్య ప్రాయశ్చిత్తార్ఘ్య
పూర్వక మర్ఘ్య ప్రదానం కరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య
సాయమాసీనః ప్రాతస్తిష్ఠన్ ప్రణవ వ్యాహృతి పూ
ర్వయా గాయత్ర్యా చత్వార్యర్ఘ్యాణి పుష్పయు
క్తాన్యంజలినా పుర ప్రక్షిపేత్.

౯. అర్ఘ్య ద్వయంతు మధ్యాహ్నే తిష్ఠన్.

౧౦. తత ఆచమ్య ప్రాణానాయమ్యోదకేన పాణినాఽసావా
దిత్యో బ్రహ్మేతి ప్రదక్షిణం కుర్యాత్.

౧౧. అథోర్ధ్వ బాహు ర్భూత్వా ఓం కైర్మంత్రైస్సూర్య ముదీక్షన్ను పతిష్ఠతే.

౧౨. ఉద్వయ ముదుత్యం చిత్రం తచ్చక్షు రితిగాయత్ర్యా చ యథాశక్తి విభ్రా డిత్యనువాక పురుషసూక్త శివ సంకల్ప మండల బ్రాహ్మణై రితి పారస్కరః.

౧౩. ఉద్వయ ముదుత్యం చిత్రం తచ్చక్షు రితి చతుర్భిర్మధ్యాహ్నే ఇమం మేవరుణ తత్వాయామీ తి ద్వాభ్యాం సాయం మిత్రస్య దేవసవిత స్తత్స వితుర్విశ్వాని విధర్తార మితి పంచభిః ప్రాత రిత్యాచార్యః.

౧౪. అథాచమ్య ప్రాణానాయమ్య గాయత్రీ మంత్రజపం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య ఆబ్రహ్మలోకా దితి నమస్కృత్య ఋష్యాదికం స్మృత్వా ఆయాతు తేజో సీతి చ ద్వాభ్యాం గాయత్రీ మావాహ్య గాయత్ర్యస్యేకపదీ త్యుపస్థాయ ధ్యాత్వాఽసీన స్సాయం వాగ్యతః మంత్రార్థ మనుస్మరన్ ఛిన్నపాపాం సహస్ర పరమాం శతమధ్యాం దశావరాం గాయత్రీం ప్రణవవ్యాహృతి పూర్వికాం ప్రణవాన్తాం జపేత్.

౧౫. ఋషిదేవతా ఛందో బ్రాహ్మణాని మంత్రేమంత్రే విద్యా
దితి శ్రూయతే.

౧౬. యదివాగ్యమలోపస్స్యాత్ వ్యాహరేత్త ద్విష్ణో రితి
వైష్ణవీ మృచం సర్వత్ర.

౧౭. క్షుత జృంభణా ధో వాయుఃనిర్గమనే హ్యాచమనం దక్షి
ణ శ్రవణ స్పర్శనం వార్ద్రభూమి స్పర్శనంవా.

౧౮. జపం సమర్ప్య దేవాగాతువిద ఉత్తమేశిఖర ఇతి చద్వా
భ్యాం గాయత్రీ ముద్వాస్య దిగ్దేవతా నమస్కారాది
న్యథా స్వాచారం కృత్వా చతుస్సాగరపర్యంత మిత్యా
నేన సర్వేషాం శుభం ప్రార్థయన్ ప్రవరాన్వితో స్వనా
మకీర్తన పురస్సరం గాయత్రీ మభివాద్య పితరా వగ్ర
జాన్ గురూం చ్ఛిష్టాంశ్చాభివాదయే దభివాదయేత్.

శ్రీ విద్యాశంకరపదమావేశ ప్రకాశితజగద్గురు
శ్రీకల్యాణానందభారతీమాంతాచార్య
స్వామిభిర్విరచితం కాణ్వసంధ్యాసూత్రం
విజయతేతరామ్.

శుద్ధ పత్రికా

పృష్ఠమ్	పంక్తిః	అశుద్ధం	శుద్ధం
4	3	నిర్ధిష్టం	నిర్దిష్టం
	19	సంద్యా	సంధ్యా
	20	సంద్యా	సంధ్యా
5	10	క్మణా	కర్మణా
6	5	రితి	ఇతి
	7	స్నాల	స్నాన
8	14	తుమ్యోక్తం	మిత్యుక్తం
	2[illegible]	చ్పారణ	చ్చారణ
13	12	ష్పామచన	ష్టాచమన
15	5	పౌరాణేషు	పురాణేషు
	6	పాసనాకా	పాసకా
19	19	స్మృతః	స్స్మృతః
22	20	ఓమితి	ఓమి
26	17	జలంబిందుః	జలబిందుః
31	16	మామృత	మామమృత
40	9		

అపఉపస్పృశ్య ఇత్యనంతరం—

ఆబ్రహ్మలోకా దాశేషా దాలోకాలోకపర్వతాత్ ।
యేవసంతి ద్విజా దేవాః తేభ్యో నిత్యం నమో నమః ॥

ఇతి మంత్ర ముచ్చార్య ఓమిత్యేకాక్షర మిత్యాదిపఠేత్ ।

42	21	బ్రహా	బ్రహ్మ
44	4	అహావా	ఆవాహా
44	16	సాంఖ్యాయా	సాంఖ్యాయ
50	2	శ్వేతపర్ణాం	శ్వేతవర్ణాం
	8	సగా	స్రగా
51	17	గాయతీ	గాయత్రీ
56	23	అజ్ఞాని	అజ్ఞానినః
60	3	ప్రసయస్వాన్	ప్రయస్వాన్
62	17	ఆవస్థితః	అనస్థితః

———*———

శ్రీ రాధాకృష్ణ ముద్రి
ణాలయేముద్రితమ్.

వైదికధర్మసంజీవినీ గ్రంథమాల

సంధ్యాకళా	0—8—0
భారతీసంప్రదాయము	0—8—0
వైశ్యవేదోక్తక్రియావిచారవ్యవస్థా	1—0—0
దర్శపూర్ణమాసలు	1—0—0
అగ్నిహోత్రము	0—4—0
Manava Rahasyam	0—8—0
Githamruta Bindu	0—8—0

గీతాహృదయము (in print)

ప్రాప్తిస్థానము:—

శ్రీ పరిమి నారాయణశర్మ

వైదికధర్మసంజీవినీ సంపాదకుడు,

శృంగగిరి శ్రీవిద్యాపాక శ్రీపీఠము,

కొత్తపేట: తెనాలి.

10877